

Ўзбекистон Республикаси
«PARRANDASANOAT» уюшмаси

ТУЯҚУШЛАРНИ ПАРВАРИШЛАШ БЎЙИЧА
ТАВСИЯЛАР

Тошкент
«Muharrir» нашриёти
2012

УДК: 598.51

КБК 46.8

T94

Паррандасаноат

T94

Туяқушларни парваришlash бўйича тавсиялар/
тузувчилар: А.Т.Исабаев, Ҳ.И.Нормухамедов; Ўзбекистон
Республикаси “PARRANDASANOAT” уюшмаси. –
Т.: «Muharrir nashriyoti», 2012, 144 б.

ISBN 978-9943-25-114-4

Брошюрада туяқушларнинг тарихи, турлари, биологияси, табиатдаги ҳаёти, туяқушчилик фермасини ташкил этиши, туяқушчилик усуллари, парвариш қилишдаги хусусиятлари, боқилиш услубига, мавсумларга ва ёшига қараб озиқлантиришнинг фарқлари, тухумини табиий бостириши ва сунъий инкубация қилиши, туяқуш жўжаларини парваришlash, касалликлари тўғрисида, гушти, териси, патлари ва бошқа маҳсулотлари ҳақида маълумотлар берилган.

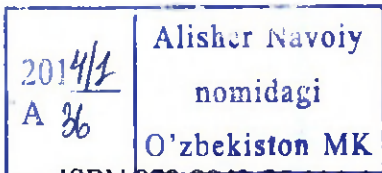
Ушбу тавсиялар туяқуш боқилиши мақсад қилган кенг оммага мўлжалланган.

УДК: 598.51

КБК 46.8

*№ 41623
091*

Мазкур тавсия Ўзбекистон Республикаси “Паррандасаноат” уюшмаси раиси А.Т.Исабаев раҳбарлигида “Ишлаб чиқаришни модернизацияlash, наслчилик ва ветеринария шиларини ривожлантириши бошқармаси” болигини Ҳ.И.Нормухамедов томонидан тузилган.

ISBN 978-9943-25-114-4

© А.Т.Исабаев, Ҳ.И. Нормухамедов,
«Muharrir» нашриёти,
Тошкент, 2012

К И Р И Ш

Фермер хўжаликни юритишда нима учун туякушчилик соҳаси ҳамма соҳалардан кўра кўп фойда келтирадиган ва келажаги бор йўналиш ҳисобланади? Гап шундаки, маҳсулотларининг сифати барча кишлок хўжалик паррандалари маҳсулотларидан бир неча баробар юкори туради. Ҳар бир туякуш сўйилганда 1 центнергача (100 кг) жуда кам миқдорда холестерини мавжуд бўлган тансик (деликатес) гўшт, 2 кг. атрофида кимматбаҳо патлар ва 2 м² енгил саноатда катта талабга эга бўлган сифатли тери беради.

Ҳозирги вақтда туякушчилик соҳаси ривожланиб, оммабоп бўлаётганига карамай, мўтадил иқлим шароитида ҳам туякушчилик ривожланаётган бўлгани билан бутун дунё бўйича туякушчилик фермаси маҳсулотларига нархлар анча баланд бўлиб келмоқда. Яққол бир мисол тариқасида туякушчиликни бошқа чорвачилик соҳа йўналишларидан афзалликларини кўриб чиқамиз. Фермада корамолчиликни ривожлантирадиган бўлсак, ҳар бир бош сигирдан бир йилда бир бош бузук олиш мумкин. Сигирни қочириб, ундан фойда олгунга қадар 2 – 3 йилга яқин вақт ўтади, чунки бузукни сўйишдан олдин маълум тирик вазнга эга бўлиши учун бўрдоқига боқилиши керак бўлади. Бузук сўйиш кондициясига етиш учун тирик вазни 250 кг.ни ташкил этиши керак. Бундан ташқари, ундан олинадиган тахминан 2,5 м² терини ҳам ҳисобга олиш керак. Булар ҳаммаси холос.

Энди сигир ўрнида туякушнинг урғочисини кўриб чиқамиз. Бу ҳолатда, 1 бош урғочи туякушдан йил давомида 40 бошдан кам бўлмаган ёш туякушларни олиш, кўпайтириш ва ўстириш мумкин, агар йил давомида кўпайиш учун шароитлар яхши яратилган бўлса, ёш туякушлар анча кўп ҳам бўлиши мумкин, айрим ҳолларда 2 баробар (1 йилда 80 бошгача) кўпайиш имкони бўлади. Туякуш тухумини инкубация даври 42 кунни ташкил қилади, туякуш жўжалари бўрдоқига боқилганда, катта ёшдаги она туякуш вазнига 1 йилда етиб олади. Жами 1 бош урғочи туякушдан ҳар йили 2 тонна атрофида кимматли парҳез гўшти, 50 м² атрофида юкори сифатли кимматбаҳо тери ва 36 кг. ажойиб патлар олиш мумкин.

Туякуш 40 йил давомида кўпайиш хусусиятини йўқотмаслигини инобатга олсак, бу давр ичида 1 бош урғочи туякушдан 70 тонна парҳез гўшти, 2 минг м² тери ва тахминан 1,5 минг кг. туякуш патларини олишимиз мумкин.

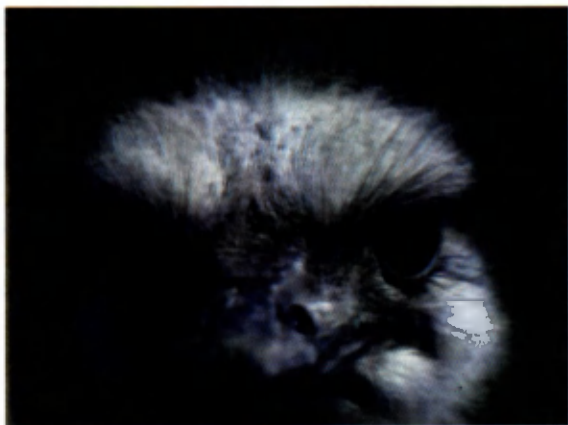
Ундан ташқари туякуш тирик вазнига нисбатан гўшт чиқиш ҳажми, сигир ёки бошқа кишлок хўжалик ҳайвонларига нисбатан анча юкори.

Шундай қилиб, туякушчилик соҳаси бошқа барча чорвачилик соҳаларидан афзаллиги шак-шубҳасиз, ўз-ўзидан кўриниб турибди. Боқиш учун кетган сарф-харажатлар фақат терини сотишдан тушган даромад ҳисобига қоплаб кетади, қолган бошқа маҳсулотлари тоза фойда ҳисобланади.

Ушбу тавсияларни тайёрлашда интернет маълумотларидан фойдаланилди.

Туякушлар – Struthionidae

Туякуш ташки кўриниши

Туякушлар бекорга тур номини “camelus” деб олмаган, лотин тилидаги ушбу сўз “туя” деган маънони билдиради. Ҳақиқатда ҳам бу учмайдиган қушлардан бўйни узун, дароз туяларни эслатади. Ташки кўриниши замонавий қушлардан фарқи ўларок улкан гавдаси, узун бўйни, бўртиб чиққан кўзлари, майин узун киприклар билан хошияланган кўзлари афтига дўлвар (содда) ва хайратланаётган қиёфа кўринишини беради. Туякушлар ҳам туяларга ўхшаб чўлу саҳроларда ҳаёт кечиради ва уларга ўхшаб бепоён ҳосилсиз ерларда озука кидириб катта масофаларни босиб ўтишга қодир.

Етук ёшдаги қушлар баландлиги 230-270 см гача етади. Шу билан бирга эркагини тирик вазни 150-175 кг гача, урғочилариники озгина енгилроқ – 120-130 кг гача бўлади. Тузилиши деярли юмалок, кесимида диаметри 5 см бўлган кўзи, танасига нисбатан унчалик катта бўлмаган бошининг учдан бир қисмини эгаллайди. Кўз соққасини чангдан асрайдиган учинчи ковоғидан ташқари, яна қалин пат парлари билан қопланган ва узун киприкларни эслатувчи юқори ва пастки кўз ковоқлари билан таъминланган.

Бошининг икки ёнида олдинга йўналтирилган катта кўзлари ва узун букулувчан бўйни мавжудлиги сабаблиги ўз вақтида яқинлашаётган хавфни олдини олиш учун атрофни кўздан кечириб туриш муаммо туғдирмайди. Туякушлар кўзининг ўткирлиги анча узоқдаги объектни аниқ кўриш имконини беради. Уларнинг ушбу фазилатларидан атрофларида ўтлаб юрган бошқа ҳайвонлар ҳам фойдаланишади, қайсики хавф тугилса ҳайвонлар ҳам олдиндан хабардор бўладилар. Бошининг юқори қисми текис ва пат-парлардан холи (тақир). Қулоқлари тешик кўринишида, эпипладиган клапанлари мавжуд ва бошининг орқа қисмида жойлашган. Бурун ковағи тумшугининг устида жойлашган, устини табиий озуқани ва сувни топишга ёрдам берадиган сезги мембраналар ёпиб туради.

Туякушнинг бўйни жуда узун ва ингичка, у кўкрак суягига бириккан ва пластинка шаклидаги 19 дона бўйин умуртқасидан иборат. Кенг ясси кўкрак суяги ички органларини турли зарбалардан сақлайди. Туякушлар килсиз кушлар туркимига кириши сабабли, уларда киль (кўкрак суяги) бўлмайди.

Туякушнинг оёқлари ҳам бўйнига ўхшаб узун ва ингичка бўлади. Оёк мушаклари болдир ва сон суяқларига бриктирилган. Сон ва болдирлари патпарлар билан қопланмаган, тери қопламаси мавжуд холос. Бармоқлари бақувват ва парда билан таъминланганлиги учун улкан гавдасини бемалол ушлаб туради.

Африка туякуши ҳар бир оёғида бир жуфт бармоқлари бор, Эмуда учта, Нандуда эса – тўртта. Фақат туякушда барча қанотлилар орасида эволюция учинчи ва тўртинчи бармоқларини қолдирган. Тўртинчи бармоқни яхши ривожланганини алоҳида таъкидлаш жоиз, тагидан таранг қатта қадоғи мавжуд бўлиб, устида бақувват етти сантиметрлик тирноғи бор. Учинчи бармоғи тўртинчисидан ўлчами бўйича анча фаркланади ва фақат мувозанатни сақлаб туриш учун хизмат қилади. Бармоқлари орасида таранг парда мавжуд.

Туякушлар кафтининг мана шундай тузилиши туфайли бир лаҳзада бурилиши ва жуда тез ҳаракатлана олиши мумкин. Лекин югуришда жуда яхши ривожланган оёк, тос, думғаза ва бел мушаклари ҳам анча аҳамиятга эга. Туякушлар – аъло даражадаги югурувчилар. Паррандани узун кучли оёқлари бир қадамида 8 метр масофани ўтиш ва тезликни 80 км/соатигача ривожлантириш имконига эга. Албатта туякушлар ҳар доим ҳам югуриб ҳаракатланмайдилар. Одатда улар 3 км/соатига тезликда ҳаракатланадилар. Қанотлари жуда кичкина, аммо чиройлиги бўйича ажойиб, кишини ҳайрон қолдирадиган қалин патлар билан қопланган. Лекин шундай кичкина қанотларидан ҳам мувозанатни ушлаш ёки ҳимояланишда фойдаланиш мумкин. Бундан ташқари эркак туякушлар урчиш мавсумида никоҳ ўйинида чиройли қанотларини намойиш этиб, кўз-кўз қилади ва танлаган урғочисининг уя қуришига қанотларидан фойдаланиб ёрдам беради.

Туякушлар хақиқатда шунчалик кўрокми? Ҳечам бундай эмас! Бу кушлар ҳар доим ўз манфаатини ҳимоя қилиш учун тайер туради. Туякушларнинг ўткир кўзи ва ҳавфни олдиндан сезиш қобилиятидан улар галаси ёнида ўтлаб юрган бошқа ҳайвонлар ҳам фойдаланади. Унда туякушларнинг кўроклиги тўғрисидаги фикр қаердан пайдо бўлди? Гап шундаки, ҳавф тугилганда туякуш қочиб кетиб қутулади. Нима учун қочмас экан, чунки у жуда яхши чопқир бўлгани учун ҳам бу яхши вариант. Лекин бирор бир сабаб билан қочиб кетишнинг иложиси бўлмаса, даргазаб бўлиб, шиддат билан ҳужумга ўтади, шунда йиртқичларга сичқоннинг ини минг танга бўлиб кетади. Қирғин келтирувчи тирноқлар билан қуролланган бақувват оёқлари олдида тумшуги кучли қурол ҳисобланмайди. Туякуш оёқлари ёрдамида бир тепганда катта ёшдаги шерни ўлдирishi мумкин.

Туякушлар бошини қумга тиқиб беркитади, - деб тарқалган фикрга қарши, улар кўрканидан ҳеч қачон бошини қумга тиқиб яширмайди. Бу афсона эрамининг 23 – 79 йиллари яшаб ўтган Плиний Катгани ёзиб қолдирган “туякушлар кўркиб кетганларидан фақат бошлари ва бўйинларини буталар орасига яширади ва мени ҳеч ким кўрмаяпти деб ўйлайди” деган сўзлари асосида нотўғри тушунча пайдо бўлган.

Туякушлар кўркиб кетганларидан эмас, шунчаки паразитлар жонига тегиб кетганидан бошини беркитади. Одатда қумда чўмилгандан кейин бошини қумга тиқиб туради. Бошини қизиб ётган қумга тиқиб, кўзини юмиб маълум вақт кутиб туради. Бунини у шунинг учун қиладики, патлари тагидаги паразитлар қизиб ётган қумда ўлиб кетиши ёки бошидан қочиб кетиши учун қилади. Кейин ўзи ҳам иссиққа бардош бера олмай бошини тортиб олади ва силкитиб қоқиб ташлайди. Шундан кейин туякуш кўкраги билан қумга ётиб, уни қанотлари билан уради. Туякушлар патлари орасидаги паразитлардан ҳалос бўлиш учун қумда чўмилади.

Туякушларнинг нафақат патлари узок ўтмишда Мисрда жуда машҳур бўлган. Миср аслзода задогонлари ўртасида пойғачи отлар ўрнига чопқир

туякушларнинг устига ўтириб пойгада катнашиш мода бўлган. Албатта бундай пойгаларда аслзода аёллар, улар билан бирга ҳукмдорнинг рафиқалари ҳам катнашганлар.

Ҳозирги вақтда Африкада туякушлар овчарка (қўриқловчи итлар) вазифасини бажаради. Ҳа, худди шундай: туякушлардан чўпонларнинг майда шохли молларини яйловларда қўриқлашда фойдаланилади. Агар подадаги қўйни килиб бирор бир йиртқич емоқчи бўлган бўлса ва подачи туякушнинг савлатли киёфасидан кўркмасе, у сурбетни катта тезликда оркасидан қувиб хайдаб юборади. Агар саваннада қувиш ҳам йиртқични кеткиза олмасе, унда туякуш куч ишлатишга ўтади. Чунки бакуват оёқлари билан бир тепганда инсонни ҳам ўлдириши мумкин.

Қадимги мисрликлар каби африкаликлар ҳам туякушлардан миниладиган ёки арзага қўшиладиган ҳайвон сифатида фойдаланади. Саваннада яшовчи инсонлар, саванна шароитида чидамлилиги ва ҳаракатланиш тезлиги бўйича туякушлар отлардан ўтиб кетиши сабабли туякушларни отлардан афзал кўришади.

Австралия давлатининг герби (тамға) да кенгуру ва эму (Австралия туякуши) ифодаланган. Ушбу ҳолатда туякуш прогресс, тараққиёт, ривожланиш, юксалиш рамзи ҳисобланади. Нима учун? Гап шундаки кенгуру ва туякушларда оркага ҳаракатланиш қобилияти йўқ. Айнан шунинг учун австралияликлар уларни фақат олдинга ҳаракатланиш рамзи этиб танлаганлар.

Туякуш турлари

Зоология системаси бўйича туякушлар югурувчилар кенжа отрядига киради, яна яссиқўкраклилар ёки қилсизлилар деб ҳам аталади. Туякушсимонлар отрядига ёлғиз тури – африка туякуши киради.

Африка туякуши

Африка туякуши (лот. *Struthio camelus*) – учмайдиган қуш ва туякушлилар оиласининг бирдан – бир вакили. Латин тилидаги илмий номининг таржимаси “ чумчуқ – туя” номини англатади.

Африка туякушининг кенжа тури: мали (берберия) – Шимолий Африка, массай – Шарқий Африка, сомали – Эфиопия, Кения ва Сомали давлатларида яшайди. Бизнинг замонамизгача яна 2 та кенжа тури: Жанубий Африка ва Араб турлари бўлган, ҳозирги вақтда тўлиқ йўқ бўлиб кетган.

Африка туякушининг 3 тури – қора, пушти ва ҳаво ранглари кўп тарқалган. Қора рангдаги туякушлар мали туякушларини Жанубий Африка туякушлари билан чапиштириш орқали келиб чиққан. Туякушнинг бу тури кўпайтириш учун бизнинг шароитга кўпроқ тўғри келади. Қўлга тез ва осон ўрғанади.

Бугун ана шу тури дунёнинг кут давлатларида наваршиш қилинмоқда

Бўйни пушти рангли туяқушлар мали ва масай кенжа турларига киради. Бу жуда йирик қушлар бўлиб, мушаклари жуда яхши ривожланган, лекин махсулдорлиги паст ва қўлга жуда ёмон ўрганани.

Бўйни ҳаво рангли туяқушлар сомали ва жанубий африка кенжа турларини ўз ичига олади. Махсулдорлик параметрлари юкоридаги икки кенжа турларининг ўртачаси ҳисобланади. Улар яхши кўпайиш қобилиятлари билан ажралиб туради, лекин сайр майдонидаги тўсиқларни баланд ўрнатиш керак бўлади. Бу туяқушлар инсонга кўпроқ ишонади.

Нанду

Нандусимонлар отряди нанду наслига киради, улар Жанубий Америкада учрайди. У икки турга – шимол нандуси ва узун тумшукли ёки дарвин нандуларига бўлинади.

Шимол нандуси (яна “катта нанду” деб ҳам аташади) баландлиги 150 – 170 см ва оғирлиги 25 – 50 кг.ни ташкил килади. Бу тур Амазонка бассейнидан Аргентинанинг Рио – Негро дарёсигача тарқалган.

Дарвин нандуси шимол нандусига нисбатан майдароқ бўлиб, Анд Боливия текис тоғларидан Жанубий Перугача, яна Жанубий Аргентина текисликларида тарқалган.

Нанду туяқуши

Эму

Учинчи отряд – казуаросимонлар. Уларнинг яшаш жойи – Шимолий Австралия ва Янги Гвинея. Бу отрядга иккита оила киради: казуарлар (оддий казуар ва казуар мурука турлари) ва эму (бирдан – бир тури).

Эму туяқуши

Казуарлар Янги Гвинея оролида ва яқин бошқа оролларда учрайди. Казуарлар баландлиги 150 – 170 см ва оғирлиги 85 кг.ни ташкил этади. Урғочилари эркагидан баландроқ бўлади. Эму, Австралия ва Тасмания оролларида учрайди. Баландлиги 180 см ва оғирлиги 55 кг.ни ташкил этади.

Туяқушларга яна ягона тур бўлган “Киви” кенжа отряди киради. Киви Янги Зеландияда тарқалган. Бу қуш анча кичик бўлиб, баландлиги 30 – 40 см, оғирлиги 1 – 4 кг.ни ташкил қилади, оёғида 4 та бармоғи мавжуд.

Фермер хўжалигида кўпайтириш учун туяқушлар ичида энг йириги бўлган Африка туяқуши кўпроқ боқилади. Австралия эмуси ва оддий (дубулғасимон) казуарлар камдан – кам боқилади.

Туяқушлар экстремал шароитларни енгиб ўтказади. Адаптацион қобилиятлари жуда юқори. Дашту биёбонда Африка туяқуши +56 градусгача ҳароратни бемалол кўтаради. Европа ва Россиядаги фермер хўжаликларининг тажрибасидан келиб чиқиб, туяқушлар 15-16 градус совуқда ҳам ўзларини яхши ҳис қилиб, ташқарида бемалол сайр қилиб юради.

Туяқуш фермаси

Туяқуш боқиш усуллари

Туяқушчиликни ривожлантириш усули – интенсив, ярим интенсив ва экстенсив услубда бўлади. Бу усулларнинг хусусиятлари, афзал томонлари ва камчиликларини кўриб чиқамиз.

Интенсив парваршиш қилиш услуби – фермер томонидан туяқушлар устидан тўлиқ назорат олиб бориш. Қорамолни парваршиш қилишда бундай усулни оғилхона ёки молхонадаги ҳар бир алоҳида бўлмада (катакда) боқиш (стойло) дейилади.

Экстенсив парвариш қилиш услуги – тескариси, туяқушларга максимал даражада табиий шароитга яқин шароит яратиб бериш.

Ярим интенсив парвариш қилиш услуги – юкорида кўрсатилган икки услубни ўзига жам қилади.

Бу ерда аниқ бир услубни устун қўйиб, туяқушчиликда мана шуниси юкори натижа беради деб айтиш жуда мушкул, лекин олдиндан парвариш қилиш услубига аниқлик киритиб олиш керак. Фермерларнинг бир қисми фақат экстенсив услубда туяқушларни парвариш қилади ва уларни натижалар қониқтиради. Бунда паррандаларни кичик гуруҳларда боқиш учун кенг яйловлар керак бўлади. Туяқушларни эркин боқишда ўнта эркагига 25 бош урғочиси ҳисобидан қўйилганда юкори самара беради. Эркаklarининг бир бирига мос келишига катта аҳамият бериш керак бўлади. Экстенсив услубда парвариш қилинганда эркак туяқушлар ўзлари назорат қилаётган маълум ҳудудни рақибидан табиатдагидан кам бўлмаган тажовузкорлик билан ҳимоя қилади. Лекин уларнинг тажовузқорлиги бошқа эркак туяқушларга нисбатан қаратилган, инсонга нисбатан ўзини ҳолис ва тўғри тутуди. Урғочилари бутун яйлов ҳудуди бўйича бемалол ҳаракатланаверишади. Уларда битта эмас, бир нечта эркак туяқушлар билан жуфтлашиш имкони бўлади ва бундан урчитилган тухум сони кўпайиши кузатилади.

Бирок дунё бўйича фермерларнинг кўпчилиги туяқушчиликда интенсив ёки ярим интенсив услубда ишлашни афзал кўришади. Интенсив услуб битта эркак туяқушига иккита урғочиси тўғри келиши билан изоҳланади. Лекин мавсумнинг ўрталарида эркак туяқушни алмаштириш керак бўлади. Кимнинг туяқушчиликда тажрибаси бўлмаса ва энди шуғулланишни бошлаётган бўлса, ярим интенсив услубда парвариш қилиш тавсия этилади. Туяқушларни жуфт жуфт сотиб олиш керак бўлади, бир эркакка бир урғочи ҳисобидан. Айни шундай ўзаро нисбат энг мақбул натижани таъминлайди. Унча катта бўлмаган ҳудудда бир эркак туяқушга икки ёки ундан кўп урғочи туяқушлар тўғри келса унда махсулдорлик сезиларли даражада пасаяди.

Туяқушларни сотиб олиш

Агар сиз туяқушчилик билан шуғулланишни мақсад қилган бўлсангиз, жиддий парвариш қилишни талаб этадиган туяқуш жўжаларини сотиб олиш шарт эмас. Катта ёшдаги туяқушларни жуфти билан сотиб олиш ҳам мумкин. Энг кераклиги питомник ишончли бўлиши керак. Йирик туяқушчилик хўжаликларида нафақат санитария меъёрларига риоя қилинади, балки маҳаллий шароитга мослаштириш, мослашиш сифатларини, кўпайтириш шароитларини ҳисобга олган ҳолда ва келажакда парвариш қилиш учун селекция ишлари ҳам олиб борилади.

Туяқуш сотиб олинаётганда нимага аҳамият бериш керак? Биринчидан, ҳар бир туяқушда яқин қариндошлик қатишиши бўлмаслиги учун келиб чиқишини аниқлаш керак. Иккинчидан, диққат билан ташқи кўриниши кўриб чиқилади. Тана тузилиши мутаносиб, ҳаракатлари энгил, бўйни эгиловчан, оёқлари бақувват бўлиши керак. Кўкрак қафасида озгина ёғ йигилиш ҳолатлари бўлиши мумкин, лекин қорин қисми ичига тортилган бўлиши керак.

Туякуш кўзини ҳам кўриқдан ўтказиш керак – улар зинҳор хира бўлиши мумкин эмас, кўздан бирор суюклик ажралиб чиқмаслиги керак. Соғлом қушнинг тумшуғи силлиқ бўлади, эркак туякушларнинг тумшуғи жинсий фаоллик мавсумида қизил рангда бўлади, бу меъёрда ҳисобланади. Туякушларнинг патлари ялтироқ, қалин ва зич жойлашган бўлиши керак. Соғлом туякушларнинг канотлари симметрик ҳолатда бўлади. Оёқлари ҳам шундай. Бундан ташқари оёқлари қийшайган бўлиши керакмас. Агар бармоғининг орқа бўғими ерга тегаётган бўлса, унда бу дефект ҳисобланади, одатда бундай бўлмайди. Юриши енгил ва текис бўлиши керак, юқини у томондан бу томонга ташлаб юриши керак эмас.

Туякушлар одатда ҳаракатчан ва киришимли бўлади. Соғлом қуш яхши иштаҳаси билан ажралиб туради, атроф-муҳит ўзгаришига қизиқиш билдиради, доим қизикиш уйғотади ва ташқи кўринишига эътибор бериб, патларини тозалашга кўп вақт ажратади.

Туякушчилик фермасини ташкил этиш

Агар сиз туякуш фермасини ташкил этишни қарор қилган бўлсангиз, дастлаб қайси йўналиш бўйича фаолият кўрсатишини аниқлаб олишингиз керак бўлади. Хўжалиқни ихтисослаштириш турли бўлиши мумкин: полапонларни очириб чиқариш учун тухумни инкубация қилиш, туякушларни гўштга боқиш, насли туякушларни кўпайтириш, парранда зотини яхшилаш учун селекция ишларини олиб бориш. Туякушчиликда ҳар бир йўналишнинг ўз плюс ва минуслари бор.

Энг кўп тарқалган йўналиш – полапонларни очириб чиқариш мақсадида тухумни сотиб олиш ва инкубация қилиш – кам харажатли йўналиш, лекин сарф-харажати жуда секин қоплайди (вақт кўп талаб этилади). Агар сиз шу йўл билан кетсангиз, билинги фойда олиш учун 2 йил керак бўлади. Бундан ташқари урчитилган тухумнинг нархи, янги очиб чиққан туякуш палонининг нархидан кам бўлмайди ва халқаро бозорда бир неча юз АҚШ доллари атрофида бўлади.

Туякушчилик фермасини барпо этишнинг энг қиммат, шу билан бирга энг оддий усули бу кўпайишга тайёр катта ёшдаги туякушларни сотиб олиш. Одатда бир жуфт ота-она туякушлар 2 минг АҚШ долларидан кам турмайди.

Катта ёшдаги туяқушларни сотиб олишда яхшиси 1 бош эркак туяқушга 2 бош урғочиси сотиб олинса мақсадга мувофиқ бўлади. Хўжаликда ўнлар атрофидаги эркак туяқушларга нисбатан 2 баробар урғочи туяқушлар мавжуд бўлса, туяқушларнинг бир йиллик ўсиш сони 500 бошдан кўп бўлади.

Фермерлар орасида ярим йиллик ёш туяқушларни сотиб олиш усули машҳур эмас. Бу ёшдаги туяқушлар арзон турмайди ва ушбу категорияли ёшдаги туяқушларни парваришlash мураккаблиги билан ажралиб туради. Шу билан бирга бундай ёшдаги туяқушларни гўштга сотиш дунё бўйича энг даромадли ҳисобланади. Шунинг учун янги бошлаётган фермер бу усулдан кочиби, катта ёшдаги ота – она туяқушларни ёки урчитилган тухумларни сотиб олиши тавсия этилади.

Фермерлик хўжалигини ташкил этишда туяқушларни сотиб олишдан ташқари бошқа харажатлар ҳам бўлади. Хусусан керакли бўлган бинолар тизимини қуриш, иситиш ускуналари, озук ва бошқалар. Кейинчалик янги ўрилган ўсимлик озукаси, парранда учун яйловлар бўлиши керак.

Кейинги сатрларда туяқушчилик фермасининг тuzилиш хусусиятларини кўриб чиқамиз.

Туяқушларни парваришlash учун паррандахона

Мўътадил иқлим шароитида туяқушларни парваришlashда иссиқ паррандахона бўлиши кўзда тутилади. Паррандахонани қуришда ёғоч, ғишт, паҳса ёки бетон – блоклардан фойдаланиш мумкин. Паррандахонанинг ўлчамига келсак, ҳар бир катта ёшдаги парранда учун 10 м² майдондан кам бўлиши мумкин эмас. Хона шифтининг баландлиги етарлиги даражада бўлиши керак, катта ёшдаги туяқуш бошини жароҳатламаслиги учун тепасида яна 1 метрдан кам бўлмаган бўш масофа бўлиши керак.

Туякушлар парваришланаётган хонада албатта табиий ёруғлик бўлиши лозим. Бунинг учун етарли миқдорда деразалар бўлиши керак, тахминан ҳар 10 метр умумий майдонга 1 метр дераза туйнуғи бўлиши керак. Паррандахонага бевосита сайр майдони туташган бўлиши керак. Уялаш даврида туякуш оиласи ўз секциясида бошқалардан ажралиб алоҳида қолиши учун тўсиқлар ўрнатилади. Хонада емдонлар албатта бўлиши керак, чунки туякушларга зинҳор озукани ерга солиб бериб бўлмайди. Бундан ташқари емдонларни тўғридан тўғри ерга ҳам қўйиб бўлмайди, уларни баландроқ жойлаштириш зарур бўлади. Айниқса бетон емдонларни ерга ўрнатиш тавсия этилмайди, чунки озука тарқатиш вақтида туякушлар бирданига емдонга ташланишиб жароҳатланиши мумкин. Шу билан бирга металл емдонларни қўйиш ҳам тавсия этилмайди, айниқса четлари текис бўлмаса. Биринчидан, бундай идишлар ўзларидан заҳарли моддалар ажратиб чиқаради ва яна занглайди, иккинчидан, металлнинг ўткир киррасида қушлар жиддий шикастланишлари мумкин.

Одатан фермерлар осма қурилмалардан фойдаланишади, баландлиги ердан 1 – 2 метр юқориликда ўрнатилади. Маҳаллий услуб сифатида иккига бўлинган автомобил покрешкаларидан емдон сифатида фойдаланилса бўлади, ичига тушган сув оқиб кетиши учун кичик тешиқлар тешиб қўйилади. Аркон ёки симлар ердамида осиб қўйилади.

Туякушлар учун сайр майдони

Туякушлар сайр майдончасида сайр қилишдан ташқари яна озикланиши ҳам кераклиги тўғрисида ёддан чиқармаслик керак. Ушбу экзотик қушлар ўтлоғини табиий яшаш шароитга яқинлаштириш учун тўсилган сайр майдони ичида ўтлок жойларни тошлок жойлар билан аралаш қилиши улар учун энг мақбул табиий жой ҳисобланади. Бундан ташқари туякушлар сувда шапиллатиб чўмилишни хуш кўради, шунинг учун сайр майдонида катта бўлмаган сув хавзаси ёки сунъий равишда сувпурақигич, сувсачратқич ўрнатиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Агар катта ёшдаги туякушлар кўп миқдорда, яъни юз бошгача бўлса, сайр майдони учун уларнинг 8 бошига 1 гектар ер майдони ҳисобидан ажратилади. Сайр майдони ҳамма томондан тўсилган бўлиши керак. Сайр майдонига тўсиқ сифатида фундаментга ўрнатилган ҳодага қотирилган металл сетка ўрнатиш қулай бўлади. Фақат металл сетка ячейкаси йирик бўлмаслиги керак, акс ҳолда қушлар бошини ичига тикиб шикастланиши, айрим ҳолларда нобуд бўлиши ҳам мумкин.

Тўсиқларни қуришда фундаментсиз, ҳодаларни ерга кўмиб ҳам қурса бўлади, лекин ҳар хил ёввойи ёки уй йиртқич ҳайвонларини (тулки, чиябўри, ит ва бошқалар) сайр майдонига кириш эҳтимоли кучаяди. Улар қушларга ҳамла қилишмаса ҳам қушларни каттик кўрқитиб юбориши мумкин. Туякушлар жуда сезгир бўлишади, шунинг учун уларни стресслардан сақлаш керак бўлади. Тўсиқлардан қушлар сақраб ўтиб кетмаслиги учун етарли даражада баланд қуриш керак бўлади. Унинг баландлиги 2 метрдан кам бўлмаслиги, ҳатто ундан ҳам юқори қилиб ўрнатиш тавсия этилади. Мўътадил иқлим шароитида туякушларга совуқдан қўра намлик, зах об – ҳаво кўпроқ зиён етказиши. Агар сизнинг яшаш ҳудудингизда тез – тез ёғингарчилик бўлиб турадиган бўлса, унда албатта шипон ёки соябон қуриш тавсия этилади, масалан девор ёки тўсиқ бўйлаб қуриш мумкин. Сайр майдонида емдонларни шипонлар тагига қўйилса, ёғингарчилик вақтида емдондаги озуқа ҳўлланиб қолмайди. Қушлар ҳам қурук жойда яхши озикланишади.

Сайр майдони тўғрида-тўғри оғилхона (катак, бўлма) га туташган бўлиши керак. Ҳар бир оғилхонадан сайр майдонига алоҳида чиқиш йўли бўлиши керак. Сайр майдони худуди 1 бош туяқуш учун ёшига қараб 10 м^2 дан 250 м^2 гача ажратилади.

Сайр майдонини ўрашда, девор тўсик ўрнатишда бир-бирини инкор этувчи икки факторга эътибор бериш керак: сайр майдони узунлиги ва уни қуриш нархи. Сайр майдони тўғри бурчакли шаклда бўлиши ва томонларини ўзаро нисбати 1 : 5 дан 1 : 10 гача бўлиши керак. Томонлари тенг тўғри тўртбурчак (квадрат) шаклида бўлса, уни қуриш учун материал кам сарф бўлади, шунинг учун анча арзон тушади, лекин майдон томонларининг ўзаро нисбати қониқтирмайди.

Саноат ёки тижорат мақсадида туяқушларни парвариш қилишда 1 жуфт туяқуш учун 1,5 – 1,6 гектар ер майдони ажратиш керак бўлади, бундан ташқари пайдо бўладиган наслини ҳам ҳисобга олиш керак. Туяқушлар иқлим шароитларига энгил мослашадилар, туяқушчиликни ҳосилсиз бўш ерларда, экин экишга яроқсиз ерларда ҳам катта муваффақиятлар билан ривожлантириш мумкин.

Туяқушларни парваришлашнинг ўзига хос хусусиятлари

Тутқунликда боқилаётган қуш нигоҳига иложи борича бегона шахслар тушмаслиги керак. Айниқса бу хизмат кўрсатувчи ходимга тааллуқли, у албатта доимий бўлиши керак. Бундан ташқари доимий формали иш кийимини ҳам жорий этиш керак, хизмат кўрсатувчи ходимнинг ташқи кўринишида озгина ўзгариш бўлса ҳам туяқушлар эгаларини танимай қолиши ва уни бегона сифатида қабул қилиши мумкин. Бундай ҳолатлар уларни стресс ҳолатига туширади ва тажовузкорликка ундайди. Стресслар туяқушлар ҳолатига негатив таъсир этади, айниқса кўпайиш (урчиш) мавсумидан олдин сайр майдонида парваришлаш шароитига ўргатиш (мослаштириш) катта аҳамиятга эга. Туяқушларда дискомфортлик ҳиссини уйғотмаслик учун тахминан бир ой олдин қушларни жойини ўзгартиришни тўхтатадилар. Бевосита жуфтлашиш ва тухум қўйиш даврида боқиш шароитига ҳар қандай ўзгартириш киритиш қатъиян мумкин эмас. Акс ҳолда урғочиси тухум қўйишни тўхтатиб қўйиши мумкин.

Паррандахонада хизмат кўрсатаётган ходим кескин ҳаракат қилмай, ўзини осойишта, хотиржам ва бамайлихотир тутиб ўз ишини бажариши керак. Қушларни кўрқитиб юбормаслик учун аста ҳаракатланиши лозим. Насл очиб чиқариш даврида тухумни кўриқлаётган эркак туяқуш ҳар доим хушёр бўлиб, сергак туришини эсдан чиқариш керак эмас, акс ҳолда фермернинг ҳар қандай ҳаракатларини нотўғри тушуниб, тажовузкорлик (хужум) қилиши мумкин. Нафакат кўпайиш даврида, балки ҳар қандай вақтда ҳам туяқушларни стресс ҳолатга туширмасликка ҳаракат қилиш керак. Бу гала бўлиб яшовчи қуш, агар галадаги бирор қуш чўчиб кетса ва югуриб қочишни бошласа, унинг орқасидан қолганлари ҳам югуришни бошлайди. Хонада ёки кичик сайр майдончасида туяқушлар саросимага тушиб қолса, оқибатда қушлар жиддий жароҳат олишлари мумкин. Агар саросима

оммавий бўлмаса, унда саросимага тушган қушнинг бошига капюшон кийдириб тинчлантириш мумкин.

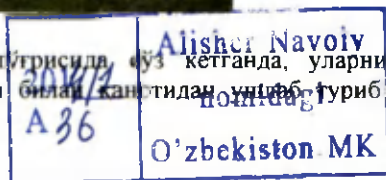
Гала ичида тўқнашув чиқмаслиги учун ҳар бир қуш ўз худудида ичимлик сув манбаини топа олиши керак. Сайр майдонларида ҳар доим озодаликка риоя қилиниши керак. Айниқса бегона нарсани, масалан қушлар миҳни озукага қўшиб ютиб юбормаслиги учун ётишига йўл қўймасдан ўз вақтида олиб ташлаш керак. Туяқушлар сим, аркон ва бошқа шунга ўхшаш хавфли нарсаларни ютиб юбориб жароҳат олмасликлари учун яйловларда бегона предметлар ётиши керак эмас.

Агар ёш туяқушларни транспорт воситасида ташишга тўғри келса, унда уларнинг ёшидан келиб чикиб ҳар хил услуб қўлланилади. 2 ойгача бўлган қушларни кўтариб ташиш мумкин. Бунда фермернинг бир қўли қушнинг устига, иккинчисини кўкрагининг тагига қўйилади. Оёк ва канотлари кучоклаб олинмайди. Қушларни канотидан ушлаб кўтариш зинҳор мумкин эмас.

Ёши каттарок қушларни ташиш тўғрисида, ўз кетганда, уларни кўтариб ташиб бўлмайди, лекин бир қўл билан канотидан ушлаб кўтариб

иккинчи кўл билан думидан ушланади ва шу ҳолатда туякушга йўналиш бериб бир ердан иккинчи ерга ўтказиш мумкин. Усмир туякушларни икки киши бўлиб бир ердан иккинчи ерга ўтказиш яна ҳам осонроқ. Олдинда кетувчи туякушнинг тумшугидан ва бошининг энсасидан ушлаб олади, иккинчи одам (ҳодим) оркадан думгазасига кўли билан босиб кушни олдинга йўналтиради.

Кушлар орасида туякушлар алоҳида сийдик пуфаги мавжуд бўлган ягона куш ҳисобланади. Улар нажас ва сийдикни ташқарига алоҳида - алоҳида чиқаради.

Туякушнинг битта тухумидан товукнинг 30 дона тухумидан килинган ҳажмидек тухум куймоқ пишириш мумкин.

Туякуш канотларининг ёзилгандаги узунлиги 2 метрни ташкил этади.

Туякушларни озиклантириш

Барчага маълумки, қишлоқ хўжалик ҳайвонларининг маҳсулдорлиги юқори бўлиши учун маълум миқдорда озиқа моддалари ва микроэлементларга бой озиқа берилиши керак. Туякушлар ҳам шу жиҳатдан бошқа ҳайвонлардан фарқ қилмайди. Тирик организмнинг фаолияти учун барча керакли моддаларни бериш лозимлигини инobatта олиб, рационни тўғри тузиш учун озуқа таркибидаги моддалар айна қайси мутаносибликда бўлиши шартлигини билиш керак бўлади.

Оксиллар (протеин) – ер юзидаги тирик организмларнинг асосини ташкил этади, туякушлар организми учун ҳам планетамизнинг барча тирик мавжуддolari каби зарур модда ҳисобланади. У дуккакли ўсимликларда катта миқдорда бўлади. Туякушларни озиклантиришда оксил манбаи ҳисобида соя дуккаги, бўридуккак (люпин) ёки сигир нўхати (ўтсимон ўсимлик) лардан фойдаланади.

Углеводлар (карбонсув) – озиқа базасининг асосий таркиби ҳисобланади. Айнан углеводлар организмни энергия билан таъминлайди. Бундан ташқари улар организмнинг ёғ катламларида захирага тўпланиш хусусиятига эга. Галла ўсимликлари: маккажўхори, арпа, сули, тариклар углеводларга бой бўлади.

Организмнинг тўғри фаолият юргизиши учун туякушларга скелетининг ривожланиши ва мустаҳкамланиши мақсадида яна минерал қўшимчалари зарур бўлади. Минерал моддалар кепак, тухум қобиғи ва суюқ унида кўп миқдорда бўлади. Минераллар манбаи бўлиб туякушлар учун яна кўк озикалар ҳам ҳисобланади.

Ширали озикалар витаминларга бой бўлиб, организмни иммун тизимини кучайтиради. Айниқса, қиш мавсумида витаминли моддаларни бериш жуда муҳим. Чунки шу даврда туякушларга кўк озиқа берилмайди. Ушбу даврда витаминлар манбаи бўлиб аввалом бор пичан хизмат қилади.

Тутқунликда бўлган туякушларни нафақат организмга керак бўлган, балки маҳсулдорлигини ошириш учун ҳам зарур бўлган миқдорда тўйимли озикалар билан таъминлаш керак бўлади. Бунинг учун рационнинг асосий қисми енгил ҳазм қилинадиган озикалардан таркиб топиши керак бўлади. Озиқа таркибидаги ҳазм бўлмайдиган таркибий қисми (компонентлар)

озиканинг тўйимлилигини таъминлаб бера олмайди. Ҳатто туякуш бир кунда 5 – 7 кг озиқа истеъмол қилган тақдирда ҳам етарли микдорда тўйимли моддалар қабул қилмайди.

Бундан ташқари озиканинг таъмига ҳам эътибор қаратиш керак бўлади. Агар озиқа яхши ҳазм бўладиган бўлса, лекин таъми маззали бўлмаса уни хоҳламай истеъмол қилади. Одатда ушбу муаммога ширали озиқалар: ковок, шолғом, лавлаги ва шунга ўхшашлар қўшиш билан барҳам берилади.

Катта ёшдаги туякушларга бир кунда икки маҳал озиқа берилади. Худди шундай бир ёшдан катта бўлган туякушларга ҳам усулда берилади. Бир ёшгача бўлган ёш туякушларга кунига 3 – 4 маҳал озиқа берилади.

Кушнинг ёшига қараб озиқа таркибидаги тўйимли моддаларнинг ўзаро нисбати катта фарқ қилади. Катта ёшдаги туякушлар рациона ёш туякушлар рационадан катта фарқланади.

Туякушларга ичимлик суви ҳам кераклиги ҳақида эсдан чиқариш керак эмас. Гарчи катта ёшдаги туякушлар чанқокликни енгил ўтказсалар (чидамли) ҳам ичимлик сувини катта микдорда, иштаха билан ютади. Туякушларга озикланиш вақтида ичимлик суви бериш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ёш туякушлар катта ёшдаги туякушларга нисбатан ичимлик сувига кўпроқ муҳтож бўлишади. Туякушчаларни ҳар доим ичимлик суви ичиб туриши учун доимий ичимлик суви билан таъминлаб туриш тавсия этилади. Сувдонлар доим тозаланиб, тоза ичимлик суви билан тўлдирилиб турилиши керак. Ҳар доим ичимлик суви билан таъминлаб туриш, туякушчаларнинг каровсизлик оқибатида нобуд бўлишидан асрайди.

Туякушлар рациона

Фермада боқилаётган туякушларнинг рациона бошқа қишлоқ хўжалик қушлариникидан унча фарқ қилмайди. Фермер, йўнғичка (беда) ни қишга пичан кўринишида тайёрлаши керак бўлади, ундан ташқари омухта ем, витаминли қўшимчалар ва чиғаноқлардан фойдаланилади.

Йўнғичка (беда) – туяқушлар озикаси таркибий қисмининг асосини ташкил этади. Қишда қушлар пичан истеъмол қилишади, иссик мавсумда эса кўк масса истеъмол қилади. Бундан ташқари туяқушларга бериш учун беда уни ҳам тайёрланади. Бедага ҳар бир бош туяқушга бир кунда 1,5 кг ҳисобидан омухта ем ҳам қўшилади.

Шу билан бирга уларга яна бошқа ўсимликлар ингредиентлари керак бўлади. Улар орасида кенг тарқалганлари: буғдой, тарик, сули, соя дуккағи ёки унинг уни, майдаланган маккажўхори, нўхат, буғдой кепаклари. Озика таркибига балиқ ва суяк унлари, қобигидан тозаланган тухум, сут, сут зардоби, гидролиз хамиртуруши, ош тузи ва витамин – минералли комплекслар албатта кириши лозим.

Қишга тайёрланган пичан таркибига бедадан ташқари яна бошқа турли хил ўтларни ҳам қўшиш мумкин. Ҳаммадан кўра пичанга мос келадигани ўтзорда ўсадиган йўнғичка (кизил беда) ва ерга ёйилиб (ербағирлаб) ўсадиган йўнғичка (оқ беда), ўтзорда ўсадиган бетага (ғалласимон ўсимлик), кўноқ ўт (кўнғирбош), кўп йиллик мастак (бегона ўт) ва эспарцет (озуқабоп дуккакли ўсимлик) лар ҳисобланади. Пичан унини бошокли ўтлардан, силосни маккажўхори, кунгабокар, карам ёки турли хил ўтлардан тайёрлаш мумкин.

Қиш мавсумида туяқушлар рационага сабзавотлар қўшиш мумкин, шулардан сабзи, карам, лавлаги, хашоки шолғом, ковоқ, брюква (шолғомсимон сабзавот) ва картошқалардир. Сабзавотларни емдонларга солишдан олдин майдалаш, картошқани эса пишилган ҳолатда бериш тавсия этилади. Озик – овқат чиқиндиларини ҳам майдаланган ҳолатда йирик бўлмаган фракцияларда емдонларга солиб бериш мумкин.

Интенсив парвариш қилиш усулида туяқушларни озиклантириш

Агар туяқушчилик фермасида яйловсиз боқишни ташкиллаштирилади бўлса, уларга майдаланган кўк озика ва пичан ҳамда омухта ем концентрати керакли миқдорда етказиб берилиши керак бўлади. Махсус омухта ем концентрати бир бош паррандага 1,5 кг ҳисобидан кўк озикага аралаштириб берилади. Кўк озика турли ўтлардан таркиб топган бўлса мақсадга мувофиқ бўлади. Унинг таркибида турли хил ўтзорда

ўсадиган ўтлар, рапс, беда, исмалок (шпинат) ва бошқа серсув ширадор ўтли ўсимликлар бўлади. Кўк озиканинг миқдорини қушлар истеъмол қилиш ҳажмига қараб белгиланади.

Тухум бериш пасайиши даврида озика таркибидаги омукта ем концентрати миқдорини камайтириш ёки арзон озика аралашмасидан фойдаланиш мумкин. Лекин тухум бериш даври бошланишидан олдин озика таркиби кучайтирилади ва бутун тухум бериш даврида шу даражада ушлаб туриш керак бўлади. Тухум бериш даврида ва шу даврнинг охиригача юқори даражада тўйимли озикани тўхтатмасдан доимо бериб бориш жуда муҳим, ҳатто қисқа муддатли озика камайиши ҳам тухум беришни тўхтатиб қўйиши мумкин. Тухум беришни ўша даражага кўтариш учун 1 ой муддат керак бўлади.

Интенсив парвариш қилиш усулида туяқушларга ҳазм қилиш органлари яхши ишлаши учун йирик қум ва тош беришни унутиш керак эмас. Озика таркибига қўшилидиган айрим ингредиентларни: ўсимлик ёғи, балиқ уни, бор, витамин – минералли комплекс, дикальцийфосфат, рух (цинк), бицитрат, метионинлар керакли миқдорда қўшилади.

Туяқушларнинг якуний озикланиш рациона ишлаб чиқилмаган. Ёшидан келиб чиқиб туяқушларга мувозанатлашган витамин, минерал моддалар ва керакли миқдорда хом клетчатка берилиши керак.

Туяқушлар учун энергия алмашинуви ва тўйимли моддалар нормаси

Кўрсаткичлар	Рацион тури		
	Бошланғич (стартовый)	Еш туяқушларга	Катта ёшдаги туяқушларга
Энергия алмашинуви, ккал/кг	2540	2430	2485
Хом протеин, %	18	19	20
Хом ёғ, %	4	4,25	4,4
Хом клетчатка, %	8	10	10
Сувсизланган клетчатка, %	15	15	16
Кальций, %	2	2	2,5
Фосфор, %	1	1	1
Лизин, %	1	1	1,2
Метионин, %	0,34	0,34	0,4
Цистин, %	0,3	0,3	0,3

Туяқушлар озикаси типик ингредиенти (мураккаб бирикма ёки қоришманинг таркибий қисми) қуйидагилар бўлиши мумкин: майдаланган маккажўхори, тарик ва бугдой, соя дуккаги шроти, соя дуккаги синикларидан ун, бадик уни, гидролиз хамиртуриши, беда (ўт) уни, карбонат кальций, моно- ва дикальций фосфат, ош тузи, витамин ва минерал премикслар.

Қишда туяқушларни турли ўтлардан: ўтзорда ўсадиган бетага (галласимон ўсимлик), кўп йиллик мастак (бегона ўт), ўтзорда ўсадиган кўнок ўт (кўнғирбош), оқ сўхта (ўт тури), ўтзорда ўсадиган беда (қизил беда) ва ер бағирлаб ўсадиган беда (оқ беда), озукабоп эспарцет (озукабоп дуккакли ўсимлик) ва экиладиган сераделлалардан тайёрланган пичан.

Туяқушлар учун озиқага бўлган йиллик талаб

Озиқа	Бир йилга талаб, кг
Омихта ем ПК – 5 (0 дан 6 ҳафтагача)	12 – 18
Ем концентрати (6 дан 16 ҳафтагача)	100
Майдаланган маккажўхори ёки унинг силоси	120 – 125
Беда уни	120
Янги ўрилган кўк ўт (йилнинг иссиқ мавсумида)	200

Туяқушларга қўшимча озиқа сифатида саноат ва озиқ – овқат чикиндиларини, кунжара ва шрот (3 ойлик ёшигача фақат соя шроти), майдаланган сабзавотлар, пиширилган картошка, гўшт – суяк уни берилади. Туяқушлар чанкокликни енгил ўтказади, лекин сув бўлса иштаха билан кўп микдорда тўйиб ичади. Шунинг учун сувни чегараланмаган микдорда эркин бериш керак.

Катта ёшдаги қушларга ва ёши бир ёшдан юқори ёш қушларга озиқани кунига 2 маҳал берилади, бир ёшгача бўлган ёш туяқушларга кунига 3 – 4 маҳал берилади.

Туяқушларни интенсив парвариш қилиш усулида боқишда турли ёш гуруҳларига қараб бериладиган озиқа таркиби қуйида кўрсатилган.

*Бир кунликдан то катта ёшдаги туяқушлар учун озиқа рациони намунаси
(1 кг тирик вазн учун гр. ҳисобида)*

Ингредиентлар	0 – 2 ойлик, бирламчи фаза	2 – 4 ойлик, бошланғич фаза	4 – 6 ойлик, ўсмир фаза	6 – 10 ойлик, ўсмирдан кейин фаза	10 – 14 ойлик, ўсиш охирги фаза	14 ойлик ва ундан юқори ёшда, асосий фаза
Беда	22,7	260	428	812	884,6	420
Маккажўхори	577	501,3	463,5	172,7	100	0
Макка ёғи	20	20	0	0	0	0
Соя ёғи	232	86	30	0	0	0
Балиқ уни	120	106	59	0	0	8,9
Дикальцийфосфат	5,3	7,4	11	11	11,2	15
Қиздирилган мел	17	12,3	3	0	0	0
Метионин	1	2,23	1	1,4	1,7	1,6
Витамин – минералли премикси	4,5	4,5	4,5	2,5	2,5	2,5
Цинк бицитрат	0,5	0,5	0	0	0	0
Беда пичани	0	0	0	0	0	552

Майдаланган чиганок ва озуқапоб оҳак (известняк) ҳар доим эркин ҳолда алоҳида емдонларда бўлиши керак, чунки туяқуш болаларини бўйини

интенсив ўсишида суякни шакллантириш катта аҳамият касб этади (биринчи 6 ойда ҳар ойда 30 см.гача ўсади).

Туяқушлар томонидан истеъмол қилинаётган озиқа миқдори, биринчидан уларнинг ёшига ва озиқанинг энергетик қувватига боғлиқ. Ўсаятган туяқушлар учун бир кунлик озиқа истеъмоли ўз тирик вазнининг 3 – 4 фоизини ташкил этади. Катта ёшдаги туяқушлар бир кунда тирик вазнига нисбатан 2,5 фоиз атрофида озиқа концентрати истеъмол қилади.

Туяқуш жўжаларининг 1 кг. тирик вазн олиши учун 1,4 – 2,1 кг. озиқа истеъмол қилиши керак бўлади. 3 – 6 ойлик ёш туяқушларнинг 1 кг. тирик вазн олиши учун 2,6 – 3,0 кг. озиқа сарфланиши талаб этилади ва ўсишнинг яқунловчи этапида (7 – 12 ойликда) бу нисбат 4,1 – 15,0 кг. озиқа сарфини ташкил этади.

Туяқуш томонидан бир кунда ичиладиган сув миқдори иклим шароитлари ва истеъмол қилинган озиқа турига боғлиқ. Катта ёшдаги туяқуш юқори ҳарорат ва паст намлик кўрсаткичида бир кунда 12 литр сув ичади.

Зарур бўлган вақтда “В” гуруҳидаги витаминлар ва биотин препаратларини озиқага ҳар бир бошига 5 гр. ҳисобидан қўшилади.

Ярим интенсив парвариш қилиш усулида туяқушларни озиқлантириш

Ярим интенсив парвариш қилиш усулида туяқушларни озиқлантириш катта муаммолар келтириб чиқармайди. Қушлар етарли даражада керакли бўлган миқдорда барча озиқа компонентларини осонгина яйловда эркин ўтлаш ва тўйимли омухта ем концентрати истеъмол қилиш орқали олади.

Лекин туяқушларни бу услубда боқиш учун яйлов сифатли бўлиши керак. Табиий шароитга максимал даражада яқинлаштирилган муҳитда табиий озиқани истеъмол қилиш фойдадан ҳоли эмас.

Наслдор қушлар учун қўлайиш даврида кучли тўйимли озиқа бериш кераклигини эсда тутиш лозим. Наслга мўлжалланган туяқушлар махсус қўшимча рацион билан таъминланиши керак. Қиш мавсумининг биринчи 2 ойида туяқушларнинг ҳар бирига 1 кг.дан грануллиланган концентрат бериш

тавсия этилади. Парваришланш даврининг кейинги ҳафталари озика концентрати миқдорини 3 кг гача кўпайтирилади. Шу билан бирга майдаланган кўк озикани концентратга қўшиш зарур бўлади. Агар кўпайиш мавсумининг бошида насли туякушлар жуфтлашиш учун тайёрлигини билдирувчи белгилари пайдо бўлмаса, озика сифати яхшиланиб, миқдори кўтарилади.

Экстенсив парвариш қилиш усулида туякушларни озиклантириш

Агар туякушлар фермада экстенсив услубда парваришланаётган бўлса, асосийси – катта миқдорда сифатли яйлов майдонлари билан таъминлаш керак бўлади. Бунинг учун атрофи тўсилган бепоён (кенг) хайдалмайдиган ер майдонлари талаб этилади.

Агар фермада бошқа ҳайвонлар ҳам боқилаётган бўлса, уларни туякушлар билан бирга бокса бўлади. Табиий шароитда ҳам туякушлар зебралар, жирафлар ва бошқа ўтхўр ҳайвонлар билан бирга бепоён яйловларда ўтлаб юришлари ҳаммага маълум. Шунинг учун тутқунлик шароитида бошқа ўтхўр ҳайвонлар билан биргаликда яйловда ўтлаш шароитини табиий муҳитга яқинлаштиради.

Экстенсив тизими фермада қўлланилаётган бўлса, озика харажати унча кўп бўлмайди, озгина бўлади, чунки озикани асосий қисмини қушлар яйловда ўзлари топиб истеъмол қилишади. Лекин туякушлар парваришланаётган бундай услуб кўпроқ маҳаллий табиий – иқлим шароитларига боғлиқ бўлади.

Агар иқлим шароитлари ёмонлашиб, ёмғир ёки қурғоқчилик бошланса, қушлар ўзини яйловда озика билан тўлиқ таъминлашига ишониб бўлмайди. Бундай ноқулай иқлим шароитларида фермадаги қушларга қўшимча равишда озика бериш керак бўлади.

Туякушларни тухум қўйиш даврида озиклантириш

Юкорида айтиб ўтилгандек тухум қўйиш мавсумида туякушлар озикланишини алоҳида назоратга олиш керак. Лекин эркак ва урғочисининг озикага бўлган талаби бу даврда бир хил эмас. Урғочиси тухумнинг қобиғини сифатли шакллантириш учун рацион таркибида кальций моддаси миқдори юкори бўлишига муҳтож бўлса, рацион таркибида кальций моддаси миқдори юкори бўлган озика эркагига зиён бериши мумкин. Кальций моддаси маний(сперма)ни ишлаб чиқаришда алоҳида аҳамиятга эга бўлган рух(цинк) моддасини организм томонидан ўзлаштиришга тўсқинлик қилади.

Бундан ташқари туякушнинг эркагига кўп озика истеъмол қилиш зарарли, чунки семириб кетиш ёмон асоратларга олиб келади, натижада тухумни уруғлантириш фоизи тушиб кетади, аммо урғочиларидан сифатли тухум олиш учун кучайтирилган тўйимли озика бериш керак бўлади.

Тухум олиш мавсумида туякушларнинг эркаги ва урғочилари учун алоҳида озика рационни ташкил этиш керак бўлади. Туякуш эркагини бу давр ичида озика рационини ўзгартирмасдан, алоҳида сайр майдонида боқилади. Ҳар иккинчи кун туякуш эркагини жуфтлашиши учун урғочиси сайр майдонига қўйиб юбориш тавсия этилади, бунинг учун бир неча соат бирга бўлиш етарли бўлади. Лекин туякуш эркагини урғочисининг сайр майдонига, урғочилари озиканинг катта қисмини ютиб бўлишгандан кейин қўйилади.

Туякуш жўжаларини озиклантириш

Озиклантириш ва санитар – гигиеник шароитлар – асосий икки факторлар, ёш туякушларнинг нобуд бўлмасдан омон қолиши учун бевосита таъсир ўтказувчи омиллардир ва фермада туякушчиликнинг ривожланиши ҳам мана шу икки омилга боғлиқдир. Шунинг учун биз туякуш жўжаларини озиклантиришни алоҳида кўриб чиқамиз.

Дунёга энди келган туякуш жўжаси биринчи кунлари киндик қисмида жойлашган қопчадаги тухум саригини сарфлаш ҳисобига яшайди, шунинг учун ҳаётининг биринчи кунлари озикага эҳтиёж сезмайди. Аммо барибир

туякуш жўжалари бу кунлари озика билан таъминланиши керак. Бир кунда икки маҳал озика истеъмол қилувчи катта ёшдаги туякушлардан фаркли ўлароқ, туякуш жўжалари емдонларида ҳар доим озика бўлиши керак. Бундан ташқари сувдонларда ичимлик сув бериш ҳам эсдан чикмаслиги керак. Катта ёшдаги туякушлар узок муддатли сувсизликни енгил енгиб ўтади, лекин ёш туякушлар доимо сувдонларда ичимлик суви бўлишига эҳтиёж сезади. Ҳар кун сувдонларни тозалаб, юйиб ва сувини алмаштириб туриш орқали тозаликни, гигиенани сақлаб туриш жуда муҳим.

Туякуш жўжаларига концентрат ва майдаланган кўк бедадан таркиб топган озика, суюқ аралашма ҳолатида берилади. Уларга бериладиган озика таркибидаги ўсимлик пояси ва бандлари олиб ташланади, чунки ичак фаолиятини бузиш эҳтимоли мавжуд. Озика таркибидаги дағал толали ўсимликлар компонентлари туякуш жўжаларини жиддий тарзда ичи қотиб қолишига олиб келиши мумкин.

Туякуш жўжалари 4 ойлик ёшига етгунча озика таркибидаги клетчатка (целлюлоза) миқдори чегараланган бўлиши керак. Биринчи ойлари беда майдонларида жўжаларни боқиш мумкин эмас, кейинчалик клетчатка миқдорини аста-секинлик билан ошириб бориш мумкин бўлади.

Туякушлар боқиладиган ҳудудда катта бўлмаган кум уймаси, чиғанок, озуқабоп оҳак ва тошлар тўплами ташкил этиш керак бўлади. Таркибида оҳак компоненти мавжуд бўлган озика қўшимчалари жадал суръатлар билан ўсаётган туякушнинг жўжалари скелетини шакллантиришда катта аҳамиятга эга. Ахир ҳаётининг биринчи ярим йиллигида туякуш жўжалари ҳар ой 30 см. гача ўсади.

Ўз ҳудудида айланиб юрган туякуш жўжалари тошлар, тухум қобиғи ва сабзавот бўлақларини, учраган ҳамма нарсани иштаҳа билан ютиб юборади. Туякуш жўжалари томонидан катта миқдорда ютиб юборилган тош ва кумлар озика ҳазмини нормаллаштиради.

Агар табиий озика таркибида витаминлар миқдори кам бўлса, қўшимча равишда витаминларни алоҳида ичимлик сувига қўшиб берса бўлади. Биотин ва “В” гуруҳидаги витаминларни ҳар бир қушга 5 гр. ҳисобидан қўшиш тавсия этилади.

Туякуш жўжаларини катта ёшдаги туякушлар билан бирга боқиш ниҳоятда маъқул усул эмас. Бундай усулда юқумли касалликлар билан оммавий тарзда зарарланиш хавфи туғилади, айниқса ёш туякушлар катта ёшдаги туякушлардан ўта хавфли касалликларни юктириб олиши мумкин.

Туякуш патларини йиғиш

Туякушларда (линька) туллаш мавсуми бўлмайдиган, доимий равишда патлари аста-секин алмашиб боради. Шунинг учун тижорат мақсадида фермерлар вақти-вақти билан туякуш патларини териб (юлиб) турадилар. Бу тадбирдан патларни йиғиш билан бирга туякушлар терисининг сифати яхшиланади. Ахир патларни юлиб олишдан қолган патлар илдизининг фолликула излари қанча кўп бўлса, шунча туякушлар терисининг баҳоси (киммати) ошади.

Ўсиб чиққан патда кон томирлари тери юзигача тўлик қурийд, аммо тери юзасидан пастдаги пат ўзаги (стволи) ўсишда давом этади. Пат ўзагининг тери юзасидан пастки қисмини “яшил сатҳи” дейилади. Айни шу қисмининг доимий ўсиши туфайли юқоридаги пат вақти келиб ташқарига итарилиб чиқади ва тўкилиб тушади. “Яшил сатҳи”дан юқорида етуқлик босқичига етган пат стволи курук трубоча шаклига киради. Яъни тери сатҳидан юқорида бўлган патлар “ўлик” ҳисобланади, чунки улар нерв толалари ва кон билан таъминловчи кон томирларидан маҳрум бўлган. Шунинг учун ушбу патларни кесиб олинганда қушлар оғрик сезишмайди.

Бирок “яшил сатҳи”дан пастда жойлашган ствол қисмига тегиш мумкин эмас, чунки туяқушлар оғрик сезади ва кон кетиши мумкин. Патларни патнинг қудуқчасидан 6 – 8 см.дан юқори бўлган жойидан кесиш амалга оширилади.

Қанот патлари ярим йилда етилади, тўлик шаклланиши учун 8 ой вақт керак бўлади. Шунинг учун патлар бутун юлиб олинмайди, тўлик пишиб етилмасидан олдин ўзак қатлами юқорисидан кесилади. Бу вақтга келиб патлар шаклланган бўлади, лекин бузилмаган ва яроксиз ҳолга ҳали келмаган бўлади. Агар патлар қудуқчасида тўлик пишиб етилгунича қолдирилса, натижада патлар сифати бузилиб, яроксиз ҳолатга келиши мумкин. Патларни махсус асбоб – секатор (тоққайчи, гулқайчи) ёрдамида кесилади.

Пат қудуқчаларида қолган патлар стволи (ўзаги) қолдиқларини тўлик пишиб етилгандан кейин, яъни тахминан 2 ойдан кейин олиб ташланади. Уларни оғбир ёрдамида олиб ташлангандан кейин жойига ёғлиги юқори бўлган бирор бир крем суртилади. Мойлаш пат қудуқчаларини қичитиш ва ифлосланишдан сақлайди. Маълум вақтдан кейин олиб ташланган патнинг ўрнидан янғиси ўсиб чиқишни бошлайди. Бир кунда туяқуш пати тахминан 50 – 75 мм ўсади.

Бир вақтлар туяқушлардан патлар ҳар ярим йилда терилган. Лекин ҳозир бизга маълум, агар ҳар 6 ойда патлари терилса, патлар қаттиқ ва қалта бўлади, шу билан сифати анча паст бўлади. Шунинг учун патларни йилда бир марта ёки 8 ойда бир терилади.

Саккиз ойлик интервални маҳаллий иқлим шароити бир маромда ва ўсимликларга сероб жойда, қушлар йил давомида керакли витаминлар ва минералларга бой, тўйимли кўк озика истеъмол қила оладиган шароитларда қўлланилади. Биринчи марта ёш туяқушларни ярим йиллик ёшида патлари кесилади. Шундан кейин 16 ойлик ёшида ва кейингиси 2 йиллик ёшида, бу тизимда 2 йил давомида 3 марта патларни теришга эришилади.

Агар маҳаллий иқлим мавсумлар орасида кескин фарқ қилса, мавсумнинг совуқ вақтларида патлар ўсиши секинлашини инобатга олиш керак бўлади. Шунинг учун туяқушларнинг патларини кесишни бир йилда бир марта амалга оширилади.

Туяқуш патларини теришни жинсий инстинктлари уйғонгунга қадар амалга оширилади. Ушбу патларни териш жараёнида қушларни физиологик ҳолатига аҳамият берилади. Агар туяқуш касал, қолдан тойган, заифлашган, ориқ бўлса янги патларининг сифати талабга жавоб берадиган бўлмайди.

Шунинг учун патларни кесишни туякуш соғайиб ва яхши кондицияга етгандан кейин бажарилади.

Агар паррандани 12–14 ойлик ёшида сўйишни режалаштирилган бўлса, унда 7 ойлик ёшида патларини кесиб олса бўлаверади. Бунинг учун махсус мослаштирилган патларни кесиш учун кути (яшик) тайёрланади. Патларни кесиш учун кути – учқиррала қурилма. Фронтал томонини (олди) эни 50 см, тыл (орка) томони – 70 см, кути узунлиги ва чуқурлиги 120 см ни ташкил этади.

Патларни кесиш жараёнидан олдин туякушларни сайр майдонига йиғилади, шундан кейин битта-биттадан патларини кесиш учун кутига хайдалади. Дастлаб икки қатор узун ок патлари кесилади, сўнг канотининг пастки қисмидаги икки қатор ипак патлари юлиб олинади. Кейин канотидаги ва думидаги ок патлари кесиб олинади. Патларни кесиш вақтида 25 мм узунликда тери устида стволи (ўзаги) қолдирилади. Улар 2 ойдан кейин тўлик олиб ташланади.

Туякушларни кўпайтириш

Туякушлар эркаги 4 – 5 йиллик ёшида жинсий вояга етади, урғочиси эса 1 йил аввал тухум қўйишни бошлайди. Шунинг учун кўпайтириш мақсадида жинсий етук туякушлар ва мос равишда ҳар иккала жинсдан ҳам ҳар хил ёшдаги қушлар сотиб олинади. Ана шунда туякушлардан биринчи мавсумнинг ўзида насл олиш мумкин.

Туякушларни 15 ойлигидан бошлаб жуфтлашиш мавсумидан бошқа даврларда эркагини ва урғочисини алоҳида–алоҳида ушланади. Бу даврда туякушларнинг организми тўлик дам олиши ва янги жуфтлашиш, тухум қўйиш мавсумигача куч йиғиш учун карама-қарши жинсларни алоҳида ажратиб боқилади.

Туякуш эркагининг жинсий балоғатга етганлигини болдирининг ва тумшугининг қизарган рангига қараб билиш мумкин. Танасининг мана шу қисмларини айниқса ёрқин қизил рангга кириши жинсий балоғатга етганлик кондициясининг энг юқори чўккисига чиққанлигини аңлатади. Ва аксинча, жуфтлашиш мавсумида уларнинг рангсизланиб бориши, ушбу туякуш эркагининг жинсий қуввати (фаоллиги) пасайиб боришидан дарак бўлади. Одатда бу ҳолатда тухумларнинг уруғланиш фоизи қамайиб кетади, шунинг учун қувватсизланиб, ориқлаб қолган туякуш эркагига дам бериш ва қувватга кириши ҳамда унумдорлиги тушуб кетмаслиги учун алмаштирилади.

Туякуш эркаги нафакат жинсий фаоллиги, балки темпераменти бўйича ҳам тоифага ажратилади. Жуфтлашиш даврида туякушнинг турли эркаклари урғочиларига нисбатан ўзини қандай тутишига ҳам алоҳида эътибор берилади. Айримлари ўзларини босик ва сабрли тутадилар, улар шошилмайдилар. “жуфтлашиш ракси”ни ўзининг бўғик “қўшиғи”ни ижро этган ҳолда мамнуният билан ижро этади ва урғочиси билан эҳтиёткор бўлиб алоқа қилади. Лекин бошқа туякуш эркаги урғочисига эътибор кўрсатмасдан, унга нисбатан тажовузкор бўлади ва жисмоний жароҳат ҳам етказиши мумкин. Бундай туякуш эркаклари бракка чикарилади.

Туякуш уғочиси жуфтлашиш мавсумида жуфтлашишга тайёр бўлса ўзини мос равишда адекват тутати. Улар ҳам унга эътибор қаратган эркаги олдида ерга эгилиб ва қанотларини тушуриб ўзига хос “рақс” тушади. Эркагининг эътиборини баҳолаб, урғочиси бошини пасайтиради ва шу вазиятда жимиб қолади. Бу эркаги учун жуфтлашишни бошлашга сигнал бўлиб хизмат қилади.

Жуфтлашиш вақтида туякуш эркаги жимиб қолган урғочисини орқасидан яқинлашади, бир оёғини унинг танасига тираб, иккинчи оёғини елкасининг устига қўяди. Туякушларнинг жуфтлашиш акти одатда 5 – 10 дақиқадан кам бўлмайди.

Бизга маълумки, ота-она туякушлар тухумларни навбат билан босиб ётади, ҳатто отаси онасига нисбатан кўпроқ наслини очириб чиқаришда иштирок этишга ҳаракат қилади. Шунинг учун наслдор ота-она кушларни тухумни босишига йўл қўймаслик керак. Ота туякуш тухумни босишни бошласа, унинг мойки кичиклашади ва у уруғлантириш хусусиятини пасайтиради ёки йўқотади. Маҳсулдорлик пасайишининг олдини олиш мақсадида эркаги тухум босишга ҳаракат қилмасдан, урғочиси билан жуфтлашиб туриши ва маҳсулдорликни тушириб юбормаслик учун қилинган тухумларни ўз вақтида олиб туриш керак.

Африка туякуши тухумининг оғирлиги тахминан 2,2 кг.ни ташкил этади. Ҳар бир урғочиси ҳар куни эмас, кун ора куннинг иккинчи ярмида тухум қилади. Бир циклда ўртача 18 – 20 дона тухум беради, кўпайиш учун шароит яратиб берилса бундай циклдан бир йилда 5 тагача бўлади.

Туякушларнинг уяга оид даври март – апрель ойдан октябрь ойигача давом этади. Урғочи туякушлар тухум қўйиши циклларга бўлинади, цикллар орасида 8–10 кун тухум қўйишдан тўхтаб олади (пауза қилади). Йил давомида урғочи туякушларнинг ҳар бири 60 донадан аниқ тухум беради. Ушбу тухумларнинг 80 фоизи уруғланган бўлади. Уруғланган тухумларнинг 85 фоизидан туякуш жўжалари (полапонлари, куш боласи) очиб чиқади. Тухум инкубацияси 42 кун давом этади, ва куш боласи одатда 2 – 3 кун давомида дунёга келади. Туякуш жўжаларининг тухумга оид тишлари бўлмайди, шунинг учун мустаҳкам тухум қобиғидан бақувват оёқларининг каттик тирноқлари ёрдамида чиқиб келади.

Одатда биринчи мавсумда маълум бўлиб қолади, қайси урғочининг келажаги бор, қайси бири браковка қилиниши керак. Биринчи йили уруғланган тухум сони йил давомида 25 донадан кам берган бўлса, унда бундай урғочилар браковка қилинади.

Тухумни инкубация қилиш

Бизга маълумки, туякуш эркаги урчиш даврининг бошида жуфтлашиш учун ўзига бир нечта урғочи туякушларни танлаб олиб, унча чуқур бўлмаган чуқурликдан иборат уя тайёрлайди. Кўпинча уя қуриш учун ерни фермадан ташқарида ёки ноқулай бўлган жойни танлайди, масалан, фермер юрадиган йўлакни. Шунинг учун урчиш даврида кушларга ажратилган ҳудудни ташлаб кетмаслиги учун эътиборлироқ бўлиш керак бўлади. Бундан бўлак ўзингизга маъқул келган жойдан, туякуш эркагига ёрдам сифатида олдиндан уя учун

чукурча казиб кўйиш мумкин. Чукурчанинг тагини текислаб, атрофига тупрокдан сепиб тўсиқча ясаллади. Яна уяга йирик кум сепилса мақсадга мувофиқ бўлади. Бу кўрилган чоралар туяқуш тухумини босилишидан ва чақилишидан сақлайди. Бундай қурилмаларни ўзингизга маъқул келган худуддан бир нечтаси ясалса мақсадга мувофиқ бўлади, чунки қушларда улар орасидан биттасини танлаб олиш имкони туғилади. Одатда бундай ҳолатларда туяқуш эркаги худди фермер тайёрлаган уяни танлайди ва шу уялардан бирида тухумлар пайдо бўла бошлайди.

Бир туяқуш эркагининг урғочилари бир ерга, умумий уяга тухум қўяди. Кундузи урғочиси тухумда ўтиради, кечасига эркаги уни алмаштиради. Одатда бир уяда 20 – 25 дона тухум бўлади. Лекин ҳамма тухумдан ҳам полапонлар очиб чиқмайди. Туяқуш тухуми кобигининг коваксимон тузилиши ва кутикуласининг йўқлиги туфайли микробларга мойил бўлади. Шунинг учун нам иқлимли минтақада туяқуш полапонлари тухумдаги ривожланишнинг муртақ босқичида 20 фойизгача нобуд бўлади. Албатта кам билан қопланган Африка саванналарида жазирама иссик, намлик миқдори паст бўлган табиий иқлим шароити тухумларнинг микроблар билан зарарланишига тўсқинлик қилади ва тухумдаги ривожланишни муртақ босқичида полапонларнинг нобуд бўлиш ҳоллари кам учрайди. Лекин у ерда полапонларнинг пайдо бўлишига қаршилик қилувчи бошқа сабаблар кўп.

Полापонлар соғлом тухумлардан ахиллик билан бир неча кун ичида ёруғликка чиқадилар. Туяқуш жўжалари кўрадиган ва момик парли бўлиб ёруғ дунёга тухумдан очиб чиқади. Усти қуриб бўлгандан кейин ота – онасининг орқасидан югириб юради ва мустақил равишда озикланишни бошлайди. Жўжаларнинг ҳимоясини таъминлаш – отасининг вазифасига қиради.

Туяқушлар тухумини териш ва сақлаш

Туяқушчилик фермаси эгасининг энг асосий вазифаси табиий инкубацияга мўлжалланмаган, яъни ота-она туяқушлар босиб ётиши

режалаштирилмаган тухумларни ўз вақтида териб олиш. Сунъий инкубация учун янги қўйилган тухумларни териб олиш мақсадга мувофиқ бўлади. Тухум уяда қанча кўп ётса, шунча касаллик кўзгатувчи бактериялар унда ривожланиш эҳтимоли катта бўлади ёки тухумдаги муртақда вақтидан илгари ривожланиш жараёни бошланиши мумкин. Қуёшнинг кучли нурлари тўғридан – тўғри тухумга тушиши оқибатида тухум ичидаги муртақ нобуд бўлиши мумкин. Бундан ташқари қўйилган тухумни уядан тез териб олиш, туяқушларни тухум қўйиш маҳсулдорлигини давом эттиришга мажбур этади, чунки йўқолган тухум ўрнини қоплаш мақсадида она туяқушлар яна тезроқ тухум қўйиш ҳаракатига тушиб қолади.

Тухумларни уядан териб олиш учун ота-она туяқушларни ҳайдаб юбориш мумкин эмас. Биринчидан, туяқушлар ҳужум қилиши мумкин, иккинчидан, тухум олиш даврида туяқушларни стресслардан сақлаш лозим. Шунинг учун ота-она туяқушлар уядан узоклашганда ва уларга уяда нима бўлаётгани кўринмайдиган пайт тухумларни териб олинади.

Териб олинган туяқуш тухумларини қутиларга тўмтоқ томонини юқорига қилиб олдиндан курук латта билан артиб ва юмшоқ нарсага ўраб тахланади. Қутиларга тухумлар ташиш вақтида силкиниш ёки урилишларда лат эмаслиги учун титраш, зириллаш, тебранишга қарши резина гиламчалар солинади. Агар тухумларни очик ҳолда ташилаётган бўлса, унда қути устига қуёш нури қайтариш ва тухумларни қизиб кетишдан сақлаш учун оқ рангга бўялган копоқ ёпилади.

Агар тухум ифлосланган бўлса, сақлаш хонасига қўйишдан олдин ювилади. Туяқуш тухумини ювиш учун тайёрланган сув илик 40 градус атрофида бўлиши керак. Ушбу мақсадда совуқ сувни ишлатиш қатъиян ман этилади, чунки тухумнинг ичидаги моддалари киришиши оқибатида сув тухум ичига кириб кетади.

Тухумни ювиш олдида қўлни дезинфекция қилиш керак. Сувга ҳам таркибида йод ёки хлор моддаси мавжуд бўлган дезинфекцияловчи модда солиш керак бўлади. Тухумни ифлосликлардан тозалаш жараёнида зинҳор куч ишлатиб тухум қобиғидан кириб ташлаб бўлмайди. Ҳар бир тухумни сувда 3 дақиқадан кўп ушлаб бўлмайди. Тухум ювиб бўлингандан кейин ҳавода қуритилади.

Туяқуш тухумларини инкубациядан олдин 10 кундан кўп бўлмаган муддат сақлаш мумкин, энг мақбули 1 ҳафта. Бунда хона ҳарорати 15 – 18 градус ва нисбий намлиги 40 фоизни ташкил этиши керак. Инкубация учун сақланаётган тухумларни ҳар куни бир марта ағдариб туриш мақсадга мувофиқ бўлади. Агар доимий равишда тухумни ағдариб туришни иложиси бўлмаса, унда ҳеч бўлмаса сақлаш муддатида бир марта ағдариш керак бўлади.

Тухумни тўмтоқ томонини юқорига қилиб сақлаш мумкин, лекин ён томонга ётқизиб ҳам сақлаш мумкин. Тухумни сақлаш учун совутқичдан (холодильник) фойдаланиш мумкин, агар у берилган параметрлар бўйича нисбий намлик ва ҳароратни назорат қилиб туришни имконини берса. Акс ҳолда термосдан фойдаланиш мумкин, совутиш учун муз пакетлардан фойдаланиш мумкин.

Тухумни инкубаторга қўйишдан олдин, уни албатта дезинфекция қилиш керак бўлади. Дезинфекция қилиш учун водород пероксида ёки формальдегидни пуркагич орқали сепилади.

Сунъий инкубация

Фермер туякушларни кўпайтиришдан самарали фойдаланишни хоҳласа сунъий инкубациясиз юкори натижага эришиб бўлмайди. Инкубация яхши яқунланиши учун фермадаги туякушлар тухумининг тузилишидаги ўзига хос хусусиятларини билиш керак.

Одатда фермада тухумларнинг асосий қисми инкубация учун ишлатилади. Жанубий Африка қишлоқ хўжалик илмий текширув марказининг маълумотларига кўра асосий муаммо бу тухумларни юкори бўлмаган 75 фоизи уруғланганлигидир.

Туякуш тухумининг массаси тахминан 1,5 кг ни ташкил этади. Шунда тухум узунлиги 15 – 19 см ни, энига 13 – 15 см ни ташкил этади. Лекин туякуш тухумининг массаси туякуш урғочисининг танасига нисбатан 1 фоизни ташкил этади, бу кўрсаткич уй товукларига нисбатан 3,5 баробар кичикроқ ва беданага нисбатан 8 баробар кичкинадир.

Ҳақиқатда туякуш тухуми 1 кг дан 2 кг гача бўлади, лекин ўртача вазни 1,3 – 1,7 кг ни ташкил этади. Инкубация давом этиш муддати 42 кун.

Инкубация қилишда тухум қобиғининг ғовақлиги асосий муҳим омиллардан ҳисобланади. Айниқса тухумдан полапонларни чиқиш фоизининг юқорилиги тухумнинг ғовақлик даражасига боғлиқ бўлади. Бу кўрсаткич бўйин ранги ҳар хил бўлган қушларда фарқланади, шунинг учун ҳар хил туякушларнинг тухумини инкубация қилишда ҳар хил нисбий намлик олинади. Чунки тухумнинг қуриши ва вазнининг енгиллаши нисбий намликка боғлиқ.

Африка туякушининг тухуми ок ёки сарғиш рангда бўлади, усти силлик ва ғовақли бўлади. Шу билан бирга шакли ва катта – кичиклиги билан фарқланади. Африка туякушининг яқин қариндоши бўлган Эму Австралияда истикомат қилади ва ундан фарқли ўлароқ тухумлари кичикроқ, вазни 600 граммгача бўлади, оч яшилсимон бўлиб, вақт ўтиб қораяди ва қобиғида катта микдорда ғовақлар мавжуд бўлади. Яна килсизлилар вакили бўлмиш – Жанубий Америкада яшовчи Нандунинг ҳам тухуми ўлчами шундай, Эмуники билан бир, қобиғи силлик, ёрқин сарик рангга бўялган, кейинчалик оқариб кетадиган хусусияти билан.

Лекин Европа фермерлари ўстираётган Африка туякушига қайтамыз. Туякуш тухумининг 1,8 мм лик ўртача қалинликдаги қобиғи, 220 гр. оғирликда бўлади ҳамда ўта мустаҳкамлиги билан ажралиб туради, яъни 55 кг. гача бўлган юкни бемалол кўтаради, солиштириш учун товук тухуми 3,5 кг. гача бўлган юкни кўтаришини мисол келтиришимиз мумкин.

Туякуш тухумининг қобиғидаги ғовақлари тармоқланган, товук тухумида эса фарқли равишда бир каналли бўлади. Лекин туякуш тухуми қобиғининг ҳар 1 см. да 16 та ғовақ бўлиб, шу масалада товукнинг кўрсаткичи 150 та ғовақ атрофида бўлади.

Ғоваклар диаметрига 0,026 – 0,042 мм.гача бўлиб, юмалоксимон шаклда бўлади. Товук тухумида ғоваклар анча майда ва овалсимон ташки кўринишига эга. Ғоваклар туякуш тухуми юзининг 0,2 фоизини ташкил этади, а товукларда ҳаммаси бўлиб 0.02 фоизни ташкил этади. Бир дона туякуш тухумида юзига чиқиш жойида тармокланиб кетадиган тахминан 10 000 дона ғоваклар мавжуд.

Тухум қобиғи тагида мустаҳкам пардалар мавжуд. Ташқарисидагининг қалинлиги 0,12 мм, ичкарасидагининг қалинлиги 0,08 мм бўлади. Товук тухумларида тегишли равишда 0,06 мм ва 0,008 мм бўлади. Пардалар бевосита тухум қобиғига уланган ва унга қўшимча мустаҳкамлик беради. Туякуш тухуми қобиғида кутикула умуман йўқ. Туякуш тухумида ҳаво ўтказувчанлик товук тухумига нисбатан анча юқори. Бу хусусиятларини сунъий инкубация қилишда эътиборга олиш зарур.

Йирик тухумлар ортиқча вазн йўқотмаслиги учун паст нисбий намлик ва ҳаво ҳароратида инкубация қилинади. Бир хил ғовакли, икки хил вазни билан 1100 гр. ва 1800 гр.ли тухумлар бир хил шароитда инкубация охиригача биринчиси 165 гр. ва иккинчиси 270 гр. вазн йўқотади. Шунинг учун ҳар хил катталиқдаги тухумлар инкубация параметрларида керакли ўзгартиришлар қилиб, алоҳида – алоҳида шкафларда инкубация қилинади. Агар қатга – кичик тухумлар бир инкубацион шкафда бир хил шароитда инкубация қилинса, ё катталари, ё кичиклари номувофик шароитда қолади. Йирик тухумлар намлик кам буғланиши оқибатида қизиб кетиши ва мос равишда намлик буғланиши оқибатида майда тухумлар қизиб кетмайди, аммо қуриб вазни камайиб, кичрайиб, енгил бўлиб қолади.

Инкубатор тузилиши

Туякуш тухумини инкубация қилиш учун бошқа қишлоқ хўжалиқ паррандаларини инкубация қилиш мосламалари яроқсиз ҳисобланади. Уларда ҳарорат, намлик ва вентиляцияни тартибга солиш, шу билан бирга лотокларни автоматик тарзда ўз вақтида бурилишини талаб даражасида таъминлаш мумкин эмас. Агар сиз ҳақиқатан ҳам туякушларни кўпайтириш бўйича жиддий равишда шуғулланмоқчи бўлсангиз, Буюк Британия ва Италия давлатларидаги махсус инкубаторлар ишлаб чиқишни йўлга қўйган баъзи корхоналардан харид қилиб олишингиз мумкин бўлади.

Инкубацион шкафлар турли ўлчамда бўлади, хўжалик ишени жиддий юрғазиш учун яхшиси турли хилидан, катта ва кичик тухумлар учун мос равишда керакли ҳажмда ясалган инкубаторлар харид қилиш керак бўлади. Инкубатор шкафларининг хар бир ўлчамидан биттадан эмас, иккитадан бўлса мақсадга мувофик бўлади. Кичик ҳажмдаги инкубаторларда режимни барқарор ушлаб туриш катталарига қараганда осонроқ бўлади. Бундан ташқари тухум қўйиш қамайиб қолганда, фақат кичик ўлчамли инкубор шкафларидан фойдаланса бўлади. Яъни бундай кичик ўлчамли инкубаторларнинг кўпроқ бўлиши мақсадга мувофик бўлади.

Энди бевосита инкубация жараёнига ўтамиз. Инкубаторда инкубацион ва очириб чиқариш шкафлари алоҳида-алоҳида мавжуд бўлса, тухум ривожланиши учун энг мақбул бўлган шароит бор ҳисобланади. Айниқса бир вақтнинг ўзида тўлиқ тухум билан юкланганда юқори унумли бўлади.

Лекин амалда, туяқушлар галада бир нечта бошдан иборат бўлса, унда бошқача бўлади: тухумлар инкубаторга бирданига келмайди, аста-секин кела бошлайди. Натижада турли ривожланиш босқичидаги муртақлар бир хил шароитда бўлиб қолади. Бундай вазиятда тухумни жойлаштиришни турли усуллари мавжуд, лекин шкафдаги ҳаво алмашуви бир хил маромда бўлишига эътибор бериш керак.

Агар шкафга хар хил ёшдаги муртақлар биргаликда жойлаштирилган бўлса, 39-кунни биринчи партияни очириб чиқариш шкафига ўтказилади. Мухими тухумдан очиб чиққан туяқуш жўжаларини қолган тухумлар билан контактда бўлишига йўл қўймаслик керак, чунки тухумдан очиб чиқилиш жараёнида чанг ва парлар кўпайиб кетиши кузатилади. Айниқса гигиена қоидаларига риоя қилиш ўта муҳимдир, чунки инкубор шкафидан доимий равишда фойдаланиш, тўлиқ дезинфекция тадбирларини ўтказиш имконини бермайди.

Инкубатор параметрлари

Юқорида таъкидлаганимиздек, туяқуш жўжаларини очириб чиқариш учун махсус инкубатор керак бўлади. Товук ёки ғоз жўжаларини очириб чиқадиган инкубатор туяқуш жўжаларини очириб чиқаришга ярамайди. Доимий равишда инкубаторга туяқуш тухумлари қўйилаётган бўлса, инкубацион шкафда 36,0 – 36,5 градус ҳароратни доимий равишда ушлаш керак. Африка туяқуши тухумларига нисбий намлик 20 – 35 фоиздан кўп бўлмаслиги керак, Эму тухумига эса 32 – 44 градус бўлиши, Нанду тухуми учун озгина баланд – 23 – 35 фоиз бўлиши керак.

Агар тухумлар инкубаторга бир вақтда қўйилган бўлса, унинг ҳароратини биринчи беш кунни 37,2 градусга кўтариш мумкин, кейин 36,5 градусгача туширилади. Туяқуш тухумлари иссиқлик сизими юқори бўлганлиги туфайли инкубация даврининг охирига ҳафтасида ҳавога нисбатан тухум қобиғининг ҳарорати 2 градусга баланд бўлади. Шунинг учун инкубация охирида ҳаво ҳароратини озгина пасайтириш мумкин, чунки тухумлар ортиқча иссиқликни чиқариб ташлашга улгуриши ва қизиб кетмаслиги керак бўлади.

Инкубацион шкафларни ҳаво ҳарорати ва нисбий намликни бошқара оладиган хонада ўрнатгиш кераклигини инobatга олиш зарур. Инкубаторлар ўрнатилган хона нисбий намлигини 40 фоиз, ҳароратини 21–25 градус ушлаб туриш керак. Инкубаторий хонани параметрлари ўзгариши тўғрисида сигнал берувчи қурилма билан жиҳозлаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Туяқуш тухумининг инкубация даври 42 кун бўлгани учун шу даврда 12–14 фоиз вазнини йўқотиши мумкин. Ўртача кунига 0,3 фоиз вазн йўқотади. Бирок бир хил шароитда ҳам тухум қобиғи ғовақлари ва қалинлигини фарқи ҳисобига 10 фоиздан 20 фоизгача вазн йўқотиши мумкин. Бунга йўл қўйиб бўлмайди, чунки бу икки ҳолда ҳам тухумдан жўжа чиқиш кўрсаткичи пасаяди. Хусусан, 12 фоиздан кам тухум вазни йўқотилганда, тухумдан туяқуш жўжаси чиқиши 78 фоизни, 14 фоиздан кўп тухум вазни йўқотилганда, тухумдан туяқуш жўжаси чиқиши умуман қамайиб кетади – 40 фоизни ташкил этади. Шу билан бирга тухум вазнини йўқотиши 12–14 фоизни ташкил этганда, тухумдан туяқуш жўжасини чиқиши 92,9 фоизни ташкил этади. Тухум вазнининг йўқотилишини назорат қилиш учун ҳар ҳафта уни мунтазам равишда тарозда тортиб туриш керак бўлади.

Одатта кўра тухум сақланиш вақтида, инкубация шкафига қўйиш олдида, 13-кунни овоскопия вақтида ва 28-кунни тарозда тортилади. Амалда тухум вазнини бундай ўлчаш тухумдаги йўқотилаётган вазн миқдорини назорат қилиб боришни таъминлайди ва инкубация жараёнига керакли ўзгаришлар киритиб бориш имкони беради. Агар тухум вазни кўп йўқолтаётган бўлса, нисбий намлик кўтарилади, кам йўқолтаётган бўлса, нисбий намлик туширилади. Агар тухумларнинг маълум қисмида ўзгаришлар қайд этилган бўлса, унда уларни яхшиси кичик инкубатор шкафига ўтказиб, улар учун алоҳида шароитлар яратилади ва назоратга олинади.

Туяқуш муртақлари (эмбрион) ривожланиш жараёнида катта миқдорда кислородга муҳтож бўлиши маълум. Кислородга бўлган талаб инкубация жараёнида кун сайин ошиб боради ва ривожланишнинг 38-кунни максимал даражага этади. Шунинг учун инкубацион залда ва инкубацион шкафда ҳаво алмашинуви интенсив равишда олиб борилиши керак.

Инкубаторга тухумлар узлуксиз равишда қўйилаётган шароитда 1 кг тухум учун 1 дақиқада инкубатор шкафига 0,2 – 0,3 литр ҳаво бериб турилади. Лекин инкубация даврнинг охирига бориб бу параметр 0,545 литрни ташкил этади. Туяқуш жўжаларини тухумдан очиб чиқариш вақтида ушбу параметрни 8 баробаргача инкубация учун кўтариш зарур бўлади.

Тухумлар ҳаво камералари юқорига этиб, вертикал ҳолатда жойлаштирилади. Туяқушчилик билан шугулланувчи кўпчилик фермерлар худди шундай қилишади ва шу билан бирга горизонтал ҳолатда тухумни инкубацияга қўйувчилар ҳам бор. Вертикал ҳолатда жойлаштирилган тухумлардан полапонлар осон очиб чиқишади ва муртақ ривожланиши яхши кечади. Лекин кўз билан тухумнинг ҳаво камераси қайси томонида жойлашганини аниқ айтиш қийин. Буни овоскопия қилиш орқали аниқлаш мумкин бўлади, ушбу усулга алоҳида тўхталиб ўтамиз.

Инкубацион лотоклардаги тухумларнинг пардаси қобиғи билан қўшилиб ўсиб кетмаслиги ва иссиқлик бир текис тақсимланиши учун муртак ривожланишининг 39-қунигача мунтазам равишда айлантирилиб турилади. Тухумни ветикал бўйича 45 градусда, ён томонга айлантирилади, бир кунда 2 мартадан 24 мартагача айлантириш қайтариб турилади. Африка туякуши тухумини 39-қуни очиб чикариш шкафига ўтказилади ва ён бошлаб ётқизиб тахланади. Эму муртагининг ривожланиши 50–52 кунни ташкил этади, Нандуники эса – 32–38 кунни ташкил этади. Шунинг учун инкубацион процедуралари (бажариладиган ишлар) мос равишда сурилади.

Туякуш жўжаларининг дунёга келиши

Агар сиз товук жўжаларининг тухумдан чиқиш жараёнини кўрган бўлсангиз, унда жўжаларни ёруғ дунё юзини қандай кўриш жараёни умуман олганда сизга маълум. Лекин туякуш жўжаларининг дунёга келиш жараёни товук жўжалариникидан жуда катта фарқ қилади, шунинг учун уларнинг фарқларини батафсил кўриб чиқамиз. Туякуш жўжаси тухумнинг қисқа ўзаги бўйича жойлашиб олиб, оқсил моддасидан таркиб топган пардани ҳаво камерасига иложи борича яқинроқ жойидан тумшуги ёрдамида ишқалаб тешади. Бу ҳаводан биринчи нафас олиш имконини беради. Кейин туякуш жўжаси бошини орқага ташлайди ва тухум қобиғини оёқлари билан тиралиб синдиради. Тухумнинг қобиғида узунасига ёриқлар пайдо бўлади.

Тухум қобиғида ёрилган жойи пайдо бўлгунича туякуш жўжаси 90 градусга айланади, товук жўжаси эса 270 градусга айланади, ана шу айланиш жараёнида тухум қобиғининг турли жойида озгинадан ёриқлар пайдо қилади, кейин чиқиб кетиш учун тепа қисмини улоқтириб юборади.

Биринчи туякуш жўжалари тухумни чўқиб тешишни бошлаганда, инкубатордаги нисбий намлик сатҳини 30 фоизга оширилади. Агар инкубацион шкаф тухумлар тўлик қўйилган бўлса, ҳарорат ярим градусга камайтирилади, агар тухум сони кам бўлса, ҳарорат шунчага кўтарилади. Туякуш жўжалари тухумни ёриб чиқишни бошлаганда, намлик яна бир марта энди 50 – 60 фоизгача кўтарилади. Бу полапонларнинг тухумдан ёриб чиқиш жараёнига ёрдам беради.

Агар тухумдан ёриб чиқиш жараёнида туякуш жўжалари қийналаётган бўлса ҳам дарров ёрдамга келиш тавсия этилмайди. Айниқса бу туякуш жўжаси ҳали тухум пардасини ёриб чиқмаган ва нафас олишни бошламаган

бўлса. Киндик томирлари хали ёпилмаган ва қон билан тула бўлса, полапон ёриб чиқишга тайёр бўлмайди. Лекин бошқа пайт бошқа ҳодиса ҳам бўлиши мумкин, масалан, тухумни ёриб чиқиш вақтида туяқуш жўжасининг нотўғри ётиши. Бундай полапонга ёрдам бериш керак бўлади, фақат тухум ёригини олиб ташлаш орқали, қолган жараён ўзи давом этади.

Фермер албатта ҳамма очиб чиқаётган туяқуш жўжаларига ёрдам бериб, уларни саклаб қолишни хоҳлайди. Лекин нимжон, кучсиз туяқуш жўжаси бутун галани кучсизлантиради. Агар туяқуш жўжасида тухумдан чиқиш жараёнида қийинчиликлар пайдо бўлдим, кейинчалик ҳам ривожланиши тенгдошларидан орқада қолиш эҳтимоли мавжуд. Шунинг учун бундай туяқуш жўжаларига тухумдан чиқиш жараёнида ёрдам бериб, кейинчалик наслга эмас, фақат гўштга боқилни режалаштириш керак.

Янги очиб чиққан полапонлар учун “брудер” деб номланадиган махсус мослама мавжуд. Брудер деб лампалар ёрдамида иситиладиган қатта бўлмаган таглик қатакни айтилади. Уни инкубацион залга жойлаштириш мумкин. Туяқуш жўжаларини тухумдан чиққандан кейин 2 – 3 соатга брудер тагига усти қуригунча қўйилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Тухумдан чиққан туяқуш жўжаларига қарашни вазнини тортишдан бошланади. Қушни вазнини билиб олганимиздан кейин унинг ривожланишини кузатиш осон бўлади. Туяқуш жўжасининг нормадаги вазни 500 дан 900 гр. гача бўлади. Такқослаш учун инкубацион даврининг ўртасида туяқуш муртаги бор йўғи 10 гр.ни ташкил этади, ўсиш суратининг тезлиги инкубацион даврининг ўзида хайратга солади.

Янги очиб чиққан полапон киндигини дарров дезинфекцияловчи восита билан ишлов берилади. Биринчи кунлари туяқуш жўжалари киндигига дезинфекцияловчи восита билан ишлов беришни бир кунда бир неча марта қайтарилиб турилади.

Инкубация жараёнидаги носозликлар

Идеал ҳолатда туяқуш тухумларининг уруғланиши 80 фоизни, лекин амалда кўпинча 65 – 75 фоизни ташкил этади. Ҳаётда умуман тухумларнинг уруғланганлик фоизи 50 дан 95 фоизгача бўлиши мумкин.

Тухумларнинг уруғланганлик фоизи паст бўлиши сабаблари турлича бўлиши мумкин. Агар галада эркаги кўп бўлса, унда доимий равишда бир бири билан конфликтга кириб, ҳалақит беради. Ёки эркаги галада етарли миқдорда бўлмаса, унда улар ўз вазифасини тўлик адо этолмайди. Туяқушларнинг эркаги жуда қари бўлиши, уни уруғлантиришга қучи етмаётганлиги туфайли наслдор ёш эркаги билан алмаштиришга эҳтиёж сезилаётгани бўлиши мумкин. Яна тухумларни кам уруғланганлик сабаби нотўғри озиклантириш, зич жойлаштириш, қасалланиш ва гинекологик тўлик ривожланмаган ҳам бўлиши мумкин. Мавсумий тухум уруғланиш сифати пасайиши ҳам мумкинлигини эсдан чиқариш керак эмас, бу нормал ҳолат ҳисобланади.

Лекин уруғланган тухумда муртақ яхши ривожланмайдиган ҳолатлар ҳам бўлади. Бу ҳолатда тухумлар қаттиқ совуқ ёки иссиқ шароитда сақланганлиги оқибатида шикастланади, яъни совуқ ёки иссиқ уради. Яна

бундай ҳолатлар тухумни муддатидан ортик сақлаш ёки инкубациядан олдин қилинган сифатсиз дезинфекция оқибати бўлиши мумкин.

Туяқуш тухумининг инкубацион сифати ёмонлашиши, товукларда учрайдиган ҳолатларда ҳам бўлиши мумкин. Бу катта ёшдаги туяқушларни нотўғри озиклантириши, муртакнинг тухум ичида нотўғри жойлашиши, тухум қобиғи сифатсиз бўлиши ва бошқалар.

Агар инкубация даври охирида муртак нобуд бўлган бўлса, унда инкубатордаги ҳарорат ва намлик режими бузилганлигини, тухум массаси йўқотилиши ёки кўпайиши оқибатида нобуд бўлганлигига гувоҳ бўлишимиз мумкин. Яна бир сабабларидан ҳаво алмашинуви бузилиши туфайли кислород етишмаслиги оқибатида муртак нобуд бўлади.

Овоскопия қилиш

Овоскопия қилиш – махсус асбоб бўлиб, тухум муртаги ривожланишини назорат қилиб бориш мақсадида ёруғлик нури орқали кўриш ва уруғланмаган тухумларни аниқлаб ўз вақтида чиқариб ташлаш имконини беради.

Туяқуш тухумини текшириш учун мўлжалланган овоскоп, оддий товук, ўрдак тухумларини текширувчи овоскопдан ўлчамли билан фарқ қилади. Бу тахминан 1 метр узунликдаги труба, энига тухумнинг ўлчамига тенг, тухумни механик тарзда шикастламадлиги учун чети резина билан қопланган бўлади. Труба ичининг пастки қисмида қуввати энг ками 100 Вт. лик лампа ўрнатилади.

Туяқуш тухумини кўриш учун овоскопни катта маблағ сарфлаб олиш шарт эмас, унинг гузилиши оддий бўлгани учун ўзингиз ҳам яасангиз бўлаверасиз.

Одатга кўра инкубациянинг 7-куни овоскопда кўрилганда ичида муртакнинг пардаси – аллантоис аранг кўринади, қайсики тухум қобиғининг 20 фоизини қоплайди. 14-куни парда анча сезиларли бўлиб қолган бўлади ва ўсишда давом этиб, тухум қобиғи тепа қисмининг ҳаммасини бутунлай қоплайди. 24-куни тухумнинг олтидан бир қисми ҳаво камераси билан банд бўлади. Муртак бу вақтда тухумнинг ярмини эгаллайди. 33-куни тухумнинг жами ҳажмидан учдан икки қисмини эгаллайди. 35-қундан бошлаб овоскоп ёрдамида фақат ҳаво камерасини кўриш мумкин, чунки қолган барча қисмини бутунлай муртак эгаллайди.

Қондаги кўра бутун инкубация давомида тухумни икки марта: 13- ва 20-қунлари овоскопия қилинади. Лекин ҳар ҳафта 39-қунигача, яъни тухумларни очириб чиқариш шкафига ўтказгунча овоскопия ўтказиш мумкин. Тухумларни очириб чиқариш шкафида овоскопия қилишни ҳар 6 соатда ўтказилади.

Тухумларни овоскопда кўриш жараёнида санитар – гигиеник талабларга риоя қилишни эсдан чиқариш керак эмас. Тухумни овоскопда кўриб бўлгандан кейин кейинги тухумни қўйишдан олдин тухум теккан резина айланани дезинфекцияловчи моддага шимдирилган губка (латта) билан артилади.

Туякуш жўжаларини парваришлаш

Туякуш жўжаларини парваришлаш осон иш эмас. Туякуш жўжалари парвариш қилиш шароитига таъсирчан бўлади. Хонадаги ёруғлик сатҳи, ҳарорат ўзгариши ва ҳаво алмашинуви туякуш жўжаларини боқишда катта аҳамият касб этади. Айниқса биринчи ярим йилликда боқиш хавфли, кейин ёш туякушлар чинқиқиб, бақувватлашади ва атроф-муҳит таъсиридан алоҳида эътиборга мухтож бўлмайди.

Ёш туякушларнинг биринчи йили сақланганлик кўрсаткичи 70–80 фоизни ташкил этади. Лекин биринчи ҳафта парваришлаш шароитида озгина ўзгариш бўлса ҳам 50 фоизи нобуд бўлишига олиб келади. Энг яхшиси ёзда чиққан туякуш жўжаларини қараш осонроқ, қишда чиққанларини нобуд бўлишни камайтириш учун анча диққат билан парвариш қилиш керак бўлади.

Туякуш жўжалари тухумдан чиқиши билан 20 см.лик тўсик ичига қўйилади. Туякуш жўжалари 150–180 см.гача еткунча қунига 1 см.дан кўшиб, жуда тез ўсишни бошлайди. Лекин биринчи ҳафта бошланғич вазнини 10 фоизини йўқотади, кейин эса вазнда кўшишни бошлайди.

Кўпинча туякуш жўжаси тухумни очиб чиққандан кейин биринчи 6–8 кун ичида озика ва сувга мухтож бўлмайди. Бундан ташқари бу даврда озика бериш ва сув ичириш макбул бўлмайди, чунки тухум сариғи қолдиғи организм томонидан тўлик ўзлаштирилиши керак ҳамда мускуллари орасидаги ортикча сув ҳам сўрилиб кетиши даркор. Туякуш жўжалари учун бундай ҳафталик очлик табиий ҳолат бўлганлиги учун бу даврни енгил ўтказиши мумкин. Асосийси бу даврда ҳар қандай зарарли таъсирлардан, хусусан елвизакдан сақлаш керак бўлади. Янги тухумдан чиққан туякуш жўжаларини албатта иситиладиган хонада сақлаш керак.

Табиий шароитда туякуш жўжалари мустақил равишда катта ёшдаги туякушлар гўнгини чўқий бошлайди. Ундан клетчаткани ҳазм қилишда ва иммунитетни ривожлантиришда ёрдам берувчи фойдали микроорганизмларни олади. Лекин шу билан бирга у ердан туякуш жўжаларига ҳалокатли таъсир этувчи гижжа тухумларини ҳам юктиришлари мумкин.

Кичкина туякушчаларни дастлаб оксил моддасига бой бўлган майдаланган беда билан боқилади. Кўпинча кичкинтойлар катталари чўқиб ейишини кўриб муаммосиз чўқиб ейишни бошлайди. Грануланган емни бошида полга сепиб берилади, улар мустақил ейишни бошлагандан кейин емдонларга солинади.

Озикага ўргатиш вақтида муаммо туғилса, оддий усулни қўллаш мумкин. Яхши пиширилган тухумни майда қилиб тўғраб, полга сепилади ва шу ерга қалам ёки бармоқ билан ерга тўққиллатиб уришни такрорлаб туради. Буни бир кунда бир неча марта такрорлаб турилса мақсадга мувофиқ бўлади. Ёш туякушчалар 2 – 3 кундан кейин ўзлари мустақил равишда озикани чўқиб ейишни бошлайди.

Хона полгага йирик қум солинган бўлса, у ерда ёш туякушларни боқиш бўлмайди, чунки қумни озика ўрнига қабул қилиб кўп миқдорда истеъмол

килиши мумкин, натижада ошқозонида тўпланиб, ҳазм қилиш жараёнига халақит беради.

Ёш жўжалар 3 ойга тўлганидан кейин сайр майдончасига чиқариш мумкин бўлади. Лекин сайр майдончасида шийпон, унинг тагида емдон ва нам хавода ёш туяқушлар устини қуритиш учун иситкич ўрнатиш керак бўлади.

Агар ёш туяқушлар катта ёшдагилардан алоҳида боқилаётган бўлса, ҳавони иссиқ кунлари бедапояда уларни сайр қилдириб ўтлатиш мақсадга мувофиқ бўлади. Одатда ёш туяқушларни яйловда ўтлатиш осон, улар ходимларга ўрганиб қолади ва ўз ота-оналарининг орқасидан эргашиб юргандек улар орқасидан юради. Қиш мавсумида турли ўтлардан таркиб топган пичан билан бокилади.

Туяқушларни гўштига (бўрдокига) боқишга ўтказилганда металл сеткадан тўсиқ қилинган сайр майдонига жойлаштирилади. Бу услубда боқилганда сайр майдони 1 бошга 3 м² ва хонада 1 бошга 1 м² ер майдони ҳисобидан жойлаштирилади. Ёш туяқушлар 8–10 ҳафта боқилгандан кейин бўрдокига боқиш майдонига ўтказилади ва бу ерда 40 ҳафталикгача бокилади. Ёзда тухумдан чиққан ёш туяқушларни 5–6 ҳафталик ёшидан бўрдокига боқиш рационига ўтказиш ва баҳорги ёки кузги ёш туяқушларни факат 6 – 7 ҳафталик ёшидан бўрдокига боқиш рационига ўтказиш мумкин бўлади.

Ёш туяқушларни 10 ҳафталикдан сўйиш мумкин.

Сўйиш учун бўрдокига боқилаётган ҳар бир ёш туяқушнинг тирик вазни 110–120 кг. бўлиши керак. Ёз фаслида ёш туяқушлар бундай кўрсаткичга 8–9 ҳафталигида, қиш фаслида 11–12 ҳафталигида эришади.

Туяқуш гўшти

Туяқуш гўшти кизил рангда, маззаси янги сўйилган бузук гўштини эслатади. Дегустация (татиб кўриб синаш, фарқлаш, сифатини аниқлаш) натижасига кўра гўштининг таъми сифати бўйича мол гўшти филесидан озгина фарқ қилади.

Якин вақтларгача энг пархез гўшт деб курка гўшти хисобланган, лекин хозирги вақтда диетологлар томонидан энг пархез гўшти деб туякуш гўшти тан олинган.

Туякуш гўшти таркибида холестерин моддасини мавжудлиги бўйича охириги тадқиқотлар шуни кўрсатадики, балиқ гўшти, хусусан форель балиғи гўшти билан кўрсаткичлари бир хилдир.

Туякуш гўштида протеин катта миқдорда мавжуд, лекин ёғ жуда кам миқдорда бўлади. Туякушнинг нимталанмаган гўшти тирик вазнига нисбатан 60 фоизни ташкил этади. Туякуш гўштининг умумий ҳажмидан 62 фоизи тоза лаҳм гўшт, 27 фоизи суяклар ва колгани ёғни ташкил этади. Бир туякушдан 40 кг тоза гўшт олиш мумкин ва асосий қисмини бақувват оёк сон гўшти ташкил этади.

Она чўчка ҳар йили 2,5 тонна атрофида гўшт берадиган бўлса, урғочи туякушдан йилига ҳақиқатда 4 тоннагача гўшт олиш мумкин. Бу ерда бўрдокига боқилган чўчка болаларидан сифатли чўчка гўшти олиш учун нархи қиммат бўлган ем концентратлар сотиб олиш керак бўлади, у маҳалда фермага жуда арзон тушадиган туякушларни оёк остидаги озика (яйлов, ўтлок) ва пичан билан боқиш кифоя этади.

Шундай қилиб, туякуш гўштини етиштиришни таннархи курка гўштини етиштириш таннархидан баланд эмас, лекин курка боқишга караганда, туякуш боқишдан катта фойда олса бўлади.

Туякуш териси

Туякуш терисига азалдан модельерлар (кийимларнинг моделини ишлаб чиқувчи мутахассис) орасида талаб катта бўлиб келган, чунки туякуш териси ошлангандан кейин илон ва тимсоҳ териларидан сифати бўйича озгина юкори туради. Туякуш терисидан жуда юпка, лекин хаддан ташқари мустаҳкам ва эгилувчан чарм (тери) ясалган ва галантереяда сумка, чарм ҳамён, камар, тасмалар ишлаб чиқаришда ишлатилади.

Бундан ташқари, туяқуш териси чармидан жуда пишик кийим ва оёк кийимлар тикилади. Бир бош туяқуш терисидан 3 пар сифатли чарм оёк кийими тикиш мумкин.

Туяқуш териси юзида ўзига хос оригинал орнаменти (накш) мавжуд. Туяқушнинг ушбу орнаменти зич жойлашган ва тери юзида аниқ кўринадигани энг кимматбаҳо тери ҳисобланади.

Туяқуш терисига жуда осонлик билан ишлов берилиши билан бошқа терилардан ажралиб туради. Туяқуш терисидан тайёрланган буюм факат юмшоқлиги, жуда чидамлиги ва пишиқлиги билан ажралиб туради. Бузук терисидан тайёрланган буюм чидамлиги, пишиқлиги туфайли 5 йил ўз сифатини йўқотмайди, ундан фарқли ўларок туяқуш терисидан бўлган буюм тўлиқ 30 йил ўз юқори сифатини йўқотмайди.

10 ойдан 14 ойгача бўлган туяқушлар териси энг юқори сифатли ҳисобланади. Худди ана шу ёшда туяқушлар гавдаси катта ёшдаги туяқушлар гавдасига тенглашади ва барча органлари тўлиқ шаклланган бўлади, лекин шу билан бирга қариш жараёни ҳали бошланмаган бўлади. Шунинг учун тери юқори сифатли ва ёш ўтиши туфайли шикастланган, лат еган, бузилган ҳеч қандай жойлари бўлмайди.

Бундай туяқуш териси ҳажми 1,3 м² майдонни ташкил этади. Туяқушнинг ошланган (ишлов берилган) териси халқаро бозорда тахминан 450 АҚШ доллари туради. Сўзсиз туяқуш териси, илон ва тимсоҳ терилари билан бирга энг киммат турувчи терилар тоифасига киради.

Ўз-ўзидан тушунарлики, ушбу маҳсулот асосий истеъмолчиси (харидори) кимматбаҳо тери аксессуарлари ишлаб чиқаришга қаратилган енгил саноат корхоналари ҳисобланади. Туяқуш терисига Франция, Италия, АҚШ ва Япония модельерлари томонидан катта қизиқиш билдирилади. Худди шу давлатлар туяқуш териларини катта ҳажмда импорт қилади.

Туяқуш патлари

Ҳаммага маълумки, туяқуш патлари турли хил модала аксессуарлар ясашда кенг қўлланилади. Лекин туяқуш патларидан декоратив йўналишда фойдаланишдан ташқари амалда махсус вазифада: ундан айрим механизмларни тозалаш учун махсус чўтка ишлаб чиқилади.

Ёввойи Африка туяқушларининг патлари Европа ва Шимолий Америкада етиштирилган туяқушлар патларидан фарқ қилади. Қуруқ иқлимли худудларда етиштирилган патлар энг сифатли ҳисобланади. Бундан ташқари туяқуш патлари парранданинг қайси қисмида ўсганлигига қараб синфларга (класс) бўлинади.

Эркак туяқушлар канотларининг биринчи қаторида оқ патлари мавжуд. Ҳар бир канотида шундай патлардан 24 дона бўлади. Патлар оклиги, узунлиги ва сифатига қараб категорияларга бўлинади.

Ургочи туяқушларда эркак туяқушларнинг оқ патларига ўхшаш патлари мавжуд. Бундай патлар “феминал” патлар деб номланади. Эркак туяқушлари патлари сингари ургочи туяқушларнинг феминал патлари ҳам категорияларга бўлинади. Факат улар яна ранглар бўйича ҳам бўлинади: ёрқин, нормал, ярим қорамтир ва қорамтир рангларга.

Кейинги синф – орнамент (накш) патлар. Улар ҳам канотда жойлашган бўлади, биринчи каторида, факат орнамент патлари ҳаммаси бўлиб 4 – 5 дона бўлади. Ранги кора-ок тусда бўлиб, факат узунлиги бўйича классификацияланади.

Эркак туякушнинг канотидаги иккинчи ва учинчи каторларда кора патлар мавжуд. Ушбу патлар ҳам узунлиги бўйича бўлинади ва узун, ўрта ва калта деб номланади. Эркак туякушларни мана шу патларнинг урғочилардаги аналоги кул рангда бўлади. Улар ҳам худди шундай классификацияланади.

Қанот тагида ва кўкраги атрофида бир катор ипакдек (шойидек) майин патлар бўлади. Ипак (шойи) патлар эркагида – кора, урғочисида – кул рангда бўлади. Улар ҳам худди шундай сортларга ажратилади. Эркагининг дум патлари ок ёки жигар ранг (долчин ранг) бўлади, урғочисида окиш ёки корамтир рангда бўлади. Туякуш дум патлари ранги бўйича синфларга бўлинади.

Туякуш жўжалари, ёш туякушлар патлари, катта ёшдаги туякушларнинг ок ва феминал патларига тўғри келса ҳам улар керак миқдорда ривожланмаган ҳисобланади.

Туякуш патларининг коммерция нархларини қандай аниқласа бўлади? Бу ерда патларнинг узунлиги, қалинлиги, мустаҳкамлиги, ипакдек майинлиги, ёрқинлиги, эгилувчанлиги ҳисобга олинади. Пат тукининг эни кенглиги, шу билан бирга унинг пат стволига қайси бурчакда жойлашганлиги катта аҳамиятга эга. Патлар формаси симметрияли, таги тўғри ва учи юмалоқланган бўлса, айниқса, қимматбаҳо ҳисобланади.

Туякуш патининг узунлиги 70 см ва энига кенглиги 30 см бўлса, сифатли ҳисобланади.

Коммерция плани бўйича асосий кўрсаткичлардан нафақат юкорида кўрсатилган белгилари олинади, балки патларда турли дефектларнинг ва шикастланган жойларининг йўқлиги ҳам катта рол ўйнайди. Патлардаги чизик дефекти боқишдаги камчилик ёки ичидаги паразитлар мавжудлиги оқибати бўлиши мумкин. Ташқаридаги паразитлар ҳам патлар сифатига катта таъсир ўтказиш мумкин. Бундан ташқари патлар сифатига кушларни боқишдаги ноқулай шароитлари: хароратни кескин ўзгариши ва намликни кўтарилиши ва хоказолар.

Туякушчилик маҳсулотлари

Озик-овқат ва текстил саноатидан ташқари туякушчилик маҳсулотларига медицина, фармацевтика ва косметологияда ҳам талаб катта.

Тирик туякушлардан медицина ва фармакологияда янги ишлаб чиқарилган препаратларни синов – текшириш ишларида фойдаланилади.

Асоси туякуш ёғидан таркиб топган ва кучли терапевтик хусусиятига эга бўлган ажойиб косметик препаратлар ишлаб чиқилади. Бундай косметик воситаси терини софлигини сақлайди ва қариш темпини камайтиради.

Чоюсди

Хирургияда анчадан бери инсон пайлари жарохатини даволашда туяқушлардан донор сифатида фойдаланилади. Ҳозирги вақтда инсон кўзини даволашда туяқуш кўзининг мугуз пардасини инсонга кўчириб ўтказиш бўйича илмий ишлар олиб борилмоқда. Туяқуш миясидан сўриб олинган суюқлик билан Альцхаймер касаллигини ва бошқа акли заиф инсонларни даволашда фойдаланилмоқда. Балки яқин келажакда туяқуш инсониятга СПИД ва саратонга (рак) қарши дори-дармон ишлаб чиқишда асосий омил бўлар, чунки туяқуш қонини шу соҳа бўйича текширишлар умидли натижаларга олиб келмоқда.

